

Joos van Ghistele’nin Hac Seyahati Anlatısında (1491) İslam ve Osmanlılara Dair Söylemi

Hilmi KAÇAR^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İSTANBUL.

* hilmi.kacar@izu.edu.tr

+ORCID: 0000-0002-0619-9052

Öz – Bu makale, Ortaçağ Avrupa zihniyet tarihi açısından zengin bilgiler sunan Burgonyalı soylu Joos van Ghistele’nin 1491’de Ambrosius Zeebout’a yazdığı Hristiyan hac seyahatnamesinin söylem analizini içermektedir. Bu seyahatname, 15. yüzyılın sonlarında Hristiyan Avrupa medeniyetinin İslam’ı ve Osmanlı’yı tasvir ederken ürettiği yaygın söylemi incelemek için önemli bilgiler içeren bir kaynaktır. Çalışmanın amacı, Burgonya kökenli metindeki İslam ve Türk karşıtı söylem ve temsilin, ortaçağdan itibaren Avrupa’da dini, siyasi ve kültürel hedefler doğrultusunda nasıl kurgulandığını beyan etmektir. İdeolojik düzlemde bu söylemin, 15. yüzyılda Avrupa’da oluşmaya başlayan merkezi devlet yapılarıyla bağlantılı olduğu ve Latin Kilisesinin dogmaları tarafından belirlendikleri öne sürülmüştür. Bu söylemin ana hatlarının, modern zamanlardaki Batı sömürgeciliğinden çok önce, orta çağda Hristiyan teolojisi ve haçlı ideolojisi bağlamında şekillendiği vurgulanmıştır. Joos van Ghistele seyahatnamesinde bu söylem, belli bir strateji güdülerek kullanılmıştır. Osmanlıların Avrupa’nın ezeli hasmı ve İslam’ın “sapkın bir mezhep” gibi kurgulanması Avrupa’nın kendisini “mükemmel, erdemli ve üstün Hristiyan” olarak tanımlamasına hizmet etmiştir.

Anahtar Kelimeler– Orta Çağ, Avrupa, Seyahatname, İslam, Türkler

Discourse on Islam and the Ottoman Turks in Joos van Ghistele’s Pilgrimage Narrative (1491)

Abstract – This article explores the discourse of the Christian pilgrimage narrative of the Burgundian nobleman Joos van Ghistele, written by Ambrosius Zeebout in 1491. The influential account of the travels of van Ghistele offers us remarkable perspectives on the world view of Burgundy and the history of medieval European mentality. Situated within the discursive tradition of medieval Northern Europe, this article analyses the travel narrative in order to determine the nature of the Burgundian discourse on Islam and the variety of motives it served. This article claims that the negative representation of Islam and the Turks in this popular travel report was produced in answer to the religious imperatives and political and ideological needs of the Burgundian dukes. This discourse was shaped by the ideology of the Latin Church and influenced by the process of European state building in the 15th century. Its contours were defined by medieval Christian theology and the crusading ideology. This article highlights that within the discursive strategy of van Ghistele’s travel report, the Ottomans and Muslims functioned as the political and religious arch-rivals in opposition to whom Europe established its own identity as virtuous, Christian and superior.

Keywords – Medieval, Europe, Travel Narratives, Islam, Turks

Giriş

Bu makalenin odak noktası, Flaman asilzade Joos van Ghistele'nin 1481-1485 yıllarında Kudüs'e ve Hristiyanlığın kutsal yerlerine yaptığı hac seyahatini konu alan *Efendi Joos van Ghistele'nin Seyahati (Tvoyage van Mher Joos van Ghistele)* adlı seyahatnamesindeki İslam ve Osmanlı tasvirleridir.¹ Eser, 1491 yılında Felemenkçe dilinde rahip Ambrosius Zeebout tarafından yazıldıktan sonra 16. yüzyılda art arda matbu baskıları yayımlanmış ve çok rağbet görmüş tipik efsane-hayal-gerçek karışımı popüler bir gezi anlatısıdır. Yakın döneme kadar çok az bilinen bu metni bazı araştırmacılar, Geç Ortaçağ Hristiyan hac seyahatname yazıcılığının "en eksiksiz ve son derece gerçekçi türünün Felemenkçe dilindeki en ayrıntılı ve en büyüleyici olanları" arasında saymaktadırlar.² Nadir ve zengin bir kaynak olmasına gerekçe olarak, metnin kapsamı ve içerdiği malumat zenginliği gösterilmiştir. Zira eserin yazma nüshası yaklaşık 400 büyük yaprakтан, matbu nüshası dörtlü olarak 348 sayfadan oluşmaktadır.³

Türkiye'de yapılan tarih çalışmalarında, Joos van Ghistele seyahatnamesi çok az kullanılmış ve söylem analizi ise hiç yapılmamıştır. Mevcut Türkçe yayınlar bu metne, Güneydoğu Anadolu şehirleri hakkında bilgi veren Batılı bir kaynak olarak referans vermekle yetinmişlerdir.⁴ Ancak van Ghistele seyahatnamesini coğrafya, topoğrafya, din, folklor ve tarih alanlarında içerdiği malumatlar dışında ele almak gerekmektedir.⁵ Öyle ki Ambrosius Zeebout'un bu muazzam derlemesi, 'Batılı meraklı bir seyyahın' görgü tanıklığına ve şahsi gözlemlerine dayanan gezi rehberinden çok daha fazlasını yansıtan girift bir kurmacadır. Zeebout, van Ghistele'nin gezi notlarının yanı sıra kütüphanesinde bulunan birçok farklı kaynak türünden ödünç aldığı bilgileri de derleyerek metinler arası bir anlatı üretmiştir.

Metnin bu kurmaca yapısı, 'etnografik gözlemler' ve tarihsel 'gerçekçi' bilgi sunmanın ötesinde bir dizi başka veri sağlamaktadır.⁶ Joos van Ghistele seyahatnamesi, Ortaçağ Avrupa zihniyetinde İslam'ın ve Osmanlıların yerini incelemek için gayet uygun bir metindir. Bu nedenle van Ghistele hac seyahati anlatısı bu çalışmada, 15. yüzyılın sonlarında Avrupa Hristiyanlığının yaygın İslam ve Osmanlı temsil biçimi ve tasviri açısından bize zengin bilgiler sunan bir kaynak olarak incelenmiştir. Nitekim ağırlıklı olarak 'kendilik ve ötekinin' temsili çerçevesinde kurgulanan van Ghistele seyahatnamesi, 15. yüzyılda Avrupalıların dünyayı algılayış

biçimlerini keşfetmek için değerli veriler sunmaktadır. Kendini tanımlamak için ötekine duyulan ihtiyaç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur.⁷ Bu bağlamda seyahatnamenin yazarı Zeebout'un anlatım stratejisi açısından, metni polemik amaçlı Hz. Muhammed'in düzmece ve hakaretamiz biyografisi ile başlatması dikkat çekici ve anlamlıdır.⁸ Kitabını İslam karşıtı bir retorikle başlatmayı tercih etmesi, Zeebout'un Müslüman kavimlere dair söyleminin rengini, tonunu ve amacını baştan belirlemektedir. Bu ilk bölümdeki İslam tasvirini Flaman soylunun seyahat anlatısından ayırarak Zeebout, okurlarının Müslüman kültüründen etkilenmelerini engellemek ve Hristiyanlığın sorgulanması gibi durumları önlemek istemiştir.

Joos van Ghistele seyahatnamesini daha önceden inceleyen Batılı araştırmacılar, anlatıdaki İslam karşıtı söylemi veya Memluk sultanının tasvirlerini incelemekle yetinmişlerdir.⁹ İlginç biçimde, seyahatnamedeki menfi Fatih Sultan Mehmet tasvirlerini suskunlukla geçiştirmişlerdir. Her ne kadar Flaman asilzade seyahati sırasında Osmanlı topraklarına bizzat gitmemiş olsa da, Zeebout metne Osmanlı İmparatorluğu'nun teşkilatı ve yapısına dair kapsamlı tasvirler eklemiştir. Bu tasvirlerden en dikkat çekici olanı, Fatih Sultan Mehmet'in kişiliğini 'zalim ve cani ruhlı' olarak betimlediği düzmece hikâyesidir.¹⁰

Bu makalede, mevcut çalışmalarda analiz edilmeyen ve çok dikkate alınmayan Fatih'in tasvirleri İslam karşıtı söylemle irtibatlandırılarak metindeki İslam ve Osmanlı temsili ve söylemi incelenmiştir. Özellikle Fatih ve Hz. Muhammed tasvirlerinde birbirini destekleyen klişe kalıplara dikkat çekilmiştir. Böylece metinde ifade edildiği biçimiyle orta çağdan itibaren Avrupa'nın başlıca 'ötekisi' sayılan Türklere dair söylemin doğası ve bu temsilin hizmet ettiği işlevler ele alınmıştır. Bir diğer ifadeyle, van Ghistele seyahatnamesi üzerinden Osmanlı ve İslam'a dair Avrupalı söylem ve temsil kalıplarının soy kökeninin orta çağlara kadar uzanan derinliğine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu temsil ve söylemin, Hristiyan teoloji düşüncesinin polemik yazıcılığı içinde nasıl şekillendiğini göstererek, popüler hayal gücündeki etkileyici sicilini aydınlatan bu çalışmayı ortaya koymak amaçlanmıştır. Burgonya kökenli seyahatname metninin dayandığı zihniyetin ve içerdiği söylemin anlaşılabilmesi ancak tarihsel bağlama yerleştirildiğinde mümkün olacaktır. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümlerinde Burgonya tarihi ve haçlı ideolojisinin ana hatları kısaca verilmiştir. Akabinde Joos van Ghistele'nin hayatı ve

¹ Seyahatnamenin tenkitli bir yayını için: Ambrosius Zeebout, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, haz. Renaat J. G. A. Gaspar, Verloren, Hilversum, 1998. Metin dijital erişime de açıktır: http://www.dbnl.org/tekst/zeeb002tvoy01_01/downloads.php

² Istvan Bejczy, "Between Mandeville and Columbus. *Tvoyage* by Joos van Ghistele", (Ed.) Z. Van Martels, *Travel Fact and Travel Fiction. Studies on Fiction, Literary Tradition, Scholarly Discovery and Observation in Travel Writing*, Brill, Leiden, 1994, s. 85-86; Antoon Viane, *Vlaamse pelgrimstochten. Een verzameling opstellen over bedevaarten en bedevaarders vanuit Vlaanderen in de late middeleeuwen*, Gidsenbond, Brugge, 1982, s. 196; G.R. Crone, "Joos van Ghistele and His Travels in the Levant", *The Geographical Journal*, 83/5 (1934) s. 410-411.

³ Zeebout, *Tvoyage*, haz. Gaspar, s. XLVIII-LI.

⁴ Örneğin bakınız: Ali Mıynat, "Batılı Seyyahların Gözüyle Hasankeyf", *I.Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, c. II, İstanbul, 2009, s.128.

⁵ Van Ghistele'nin takip ettiği seyahat güzergâhı ve metnin geniş bir özeti için bakınız: Alexia Lagast, "Omitted in Manuscript, Praised in Print: Nameless Noblemen in the Middle Dutch Travel Narrative *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele* (ca. 1491)", *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, 82 (2011) s. 101-118.

⁶ Seyahatnamelerin kaynak olarak kullanımı üzerine bir değerlendirme için bakınız: İbrahim Şirin, "Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatname Metodolojisi Geliştirilmesinin Zorunluluğu", *Türk Yurdu Dergisi*, 33/310 (2013) s. 38-43.

⁷ Osmanlı fikir dünyasının da kendi ötekisine dair söylem ve temsilleri vardı, fakat Osmanlı'da bu söylem epistemolojik bir bütünlük içinde süreklilik göstererek ırkçı siyasetlere zemin hazırlamamıştır. Bir inceleme için örneğin bakınız: İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınları, Ankara, 2006. Öteki imgesine eskiçağdan bir örnek için bakınız: Murat Hanılçe, "Turizm Tarihinin Kaynakları", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 32 (2021) s. 110-119.

⁸ Zeebout, *Tvoyage*, I 3-4-5, s. 10-31.

⁹ Örneğin bakınız: Stefan Schröder, "The Encounter with Islam between Doctrinal Image and Life Writing: Ambrosius Zeebout's Report of Joos van Ghistele's Travels to the East 1481-1485", içinde: (Ed.) Cordelia Heß ve Jonathan Adams, *Fear and Loathing in the North. Jews and Muslims in Medieval Scandinavia and the Baltic Region*, De Gruyter, Berlin, 2015, s. 83-106; Alexia Lagast, "Polémique ou neutralité? La représentation de Mahomet dans les récits de voyage de Josse de Ghisteltes (1481-1485) et de Bernhard von Breidenbach (1483-1484)", *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes*, 56 (2016) s. 175-189; Stijn Villerius, "Op zoek naar pape Jan of naar avontuur? Een discoursanalyse van boek III van *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele* (1482-1483)", *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 63 (2009) s. 27-60.

¹⁰ Joos van Ghistele seyahatnamesinde ortaçağ Felemenkçe dilinde yazılan Fatih'in cenaze merasimi ve Bayezid-Cem arasındaki taht mücadelesine dair tasvirler daha yayımlanmayan bir başka çalışmamıza ele alınmıştır. Bu pasajların Fransızcaya çevrilerek yayını için bakınız: Renaat J.G.A. Gaspar, "An Old Account of Turkey in 1481", *Bibliotheca Orientalis*, LVII (2000) s. 20-39.

seyahatnamenin yazılış serüveni tanıtılmış ve sonrasında metnin söylemi incelenmiştir.

15. Yüzyılda Burgonya Dukalığı

Duché de Bourgogne (Fr.) veya *Hertogdom Bourgondië* (Flem.) olarak bilinen Burgonya Dukalığı, Frank Krallığı'nın parçalanmasıyla 877'de bağımsız siyasi bir yapıya kavuşmuş ve 1477'ye kadar bağımsızlığını muhafaza edebilmişti. Bu süre zarfında farklı hanedanlar dukalığı yönetmiştir. 1364'den itibaren Valois hanedanının idaresine giren Burgonya, 15. yüzyılda Batı Avrupa'nın en zengin ve güçlü devletlerinden biri olmuştur. Valois-Burgonya dukleri, toprakları günümüzde Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın tamamına, kuzey ve doğu Fransa'da bazı bölgelere ve Almanya'nın batısına kadar uzanan bir devlet kurmuşlardır.¹¹

Burgonya Dukalığı'nın 15. yüzyıldaki siyasi tarihi, Avrupa'da ortaçağ devlet inşasının en iyi örneklerinden birini sunmaktadır. Fransa Krallığı'na bağlı vasaal statüsündeki Burgonya Dukalığı, esasen Dük III. Filip'in (*Philippe le Bon*, saltanatı 1419-1467) ve oğlu I. Şarl'ın (*Charles le Téméraire*, saltanatı 1467-1477) idaresinde merkezi bir idare biçimine kavuşmuştur. Valois hanedanına mensup olan Burgonya dukleri, savaş ve evlilikler yoluyla güçlü ve bileşik bir siyasi yapı kurmayı başarmışlardır. Burgonya Devleti'nin ağırlık merkezi, Alçak Ülkeler (*Low Countries*) olarak tabir edilen Flander, Brabant ve Hollanda gibi Kuzey Denizi havzasındaki ticarete hâkim en zengin vilayetlerinde bulunmaktaydı. Burgonya dukleri, iktidarlarını güçlendirmek için hukuki ve mali işleri merkezi otoritenin denetimine bağlayarak Gent ve Bruges gibi zengin ve bağımsız büyük şehirlerin gücünü baltalamaya yönelik bir siyasi program yürütmüşlerdir.¹²

Bundan başka dukler, merkezi idarenin tesisi için etkili bir yöntem daha kullanmışlardır. Merkezi devlet inşasını destekleyen yeni bir hâkim sınıf oluşturarak, bu idari zümreye yerel siyasi seçkinlerin (kentli patrisyenler), varlıklı tüccarların ve bankacıların katılmalarını sağlamışlardır. Özellikle kentli tüccar ve bankacılar, dönemin sınırlı yatırım olanaklarını göz önünde bulundurarak, çıkarlarını çeşitlendirmek için devlet görevlerini elde etmeye istekliyidiler. Ancak Burgonya duklerinin iktidarı merkezileştirme çabaları, Gent ve Bruges gibi şehirlerdeki zanaatkarların ve yerel seçkinlerin çıkarlarına ters düşen çatışmacı bir siyasetti. Nitekim Burgonya sarayının denetimi artırma ve vergilendirme baskısına karşı, yüzyıl boyunca farklı kentler art arda birçok şiddetli isyanlara girişmişlerdir. Bu isyanlar zorla bastırılabilmiştir.¹³ Her hâlükârda Burgonya Dukalığı, 15. yüzyılda ve 16. yüzyıl başlarında Avrupa'nın en önemli siyasi ve ekonomik güçlerinden birisi haline gelmiştir.¹⁴

15. yüzyılda Avrupa'da merkezi devletlerin inşası sürecinde Burgonya da çağdaşı olan Osmanlı Devleti'nin merkezi bir yapıya kavuşmasına benzer bir süreci takip etmiştir. Bir diğer ifadeyle Avrupa'da merkezi yönetim, merkezkaç ve merkezietçi siyasi güçler

arasında çelişkili ve gerilimli iç dinamiklerin neticesinde tesis edilmiştir. Özellikle Batı Avrupa'da, savaşların küçük ölçekli feodal çatışmaların yerine büyük ve daimi ordular tarafından icra edilir hale gelmesi, devletlerin ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir diğer unsur olmuştur.¹⁵ Geç Ortaçağ döneminde Avrupa devletlerinin mali geliri iki kat artınca, daha profesyonel bir vergilendirme sistemi oluşmaya başlamıştır. Bu dönüşümün bir sonucu olarak önemini ve gelirlerinin çoğunu kaybeden küçük ve yerel soylular, örneğin Burgonyalı asilzade van Ghistele ailesi gibi, dük ve kralların hizmetine giderek kayıplarını telafi etme çabasına girmişlerdir. Ancak Burgonyalı soylular, devlet görevi ve makam edinmek için daha yetenekli, eğitilmiş ve profesyonel kentli burjuva yetkililerle rekabet etmek zorunda kalmışlardır.¹⁶

Dük III. Filip ve I. Şarl'ın iktidarı tek elde toplama çabalarına rağmen, Burgonya Dukalığı'nın yasal konumu gerçek anlamda bir devlet olmaktan uzaktı. Bazı tarihçiler dukalığın, hükümdarın şahsi otoritesi altında suni bir birlik sergileyen ancak gerçekte çok parçalı ve yarı bağımsız beylik mülklerinden mürekkep derleme bir yapıya sahip olduğunu vurgulamışlardır. Her ne kadar III. Filip ve I. Şarl, merkezi kurumlar oluşturmuş olsalar da farklı bölgeler ortak bir idari ve hukuki mevzuatı paylaşmıyorlardı.¹⁷ Ayrıca Burgonya dukleri yer yer bağımsız hareket etme imkânı bulsalar da, yasal olarak Fransa Krallığı'na ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na tâbi devlet statüsünden kurtulamamışlardır. Bu, duklerin belki de önemli sancılarında birisiydi ve hep bağımsız bir krallığa kavuşma hayalinin peşinden gitmişlerdir.

Avrupa'nın 15. yüzyıldaki siyasi koşulları, Burgonya duklerine yasal statülerini yükseltmeleri için pek az alan bırakıyordu. Burgonya Dükü 'Korkusuz Jean' (*Jan Zonder Vrees*, saltanatı 1404-1419), tahta oturunca Fransa hanedanı üzerinde etkinliğini artırmak için çatışmacı bir siyaset gütmüş ve Fransa kraliyetindeki veraset mücadelesine müdahil olmuştur. Dükün amcası ve Fransa Kralı IV. Şarl'ın akli dengesinin giderek bozulması bir iktidar boşluğu yaratmıştır. Bu durumdan istifade eden Dük Jean, kralın kardeşi Orléans Dükü Louis ile Fransa tahtı üzerinde hâkimiyet çatışmasına girmiş ve nihayet 1407'de Louis'i suikastla öldürterek bertaraf etmiştir. Bunun üzerine patlak veren iç savaş neticesinde, Dük Jean 1418'de Paris'i ele geçirek kendisini Fransa kralının hamisi ilan etmiştir. Ne var ki Burgonya dükü daha bağımsız hareket eder hale gelse de, Fransız Valois hanedanı kendisini düşman olarak görmeye başlamıştır. Nitekim Dük Jean'ın çatışmacı siyaseti sonucunda kendisi de suikastla öldürülmüştür. 1419'da, Fransa tahtının varisi ve sonraki Kral VII. Şarl ile yaptığı barış görüşmesi sırasında, Şarl'ın iki yakın danışmanı tarafından huzurda katledilmiştir.¹⁸ Tüm hızıyla süren Yüzyıl Savaşlarına denk gelen Fransız Valois ve Burgonya hanedanlarının bu çekişmesinden faydalanan İngiltere olmuştur. Zira Agincourt Savaşı'nda (1415) İngiltere karşısında Fransa ağır bir hezimete uğramış ve zayıflamıştır. Bununla birlikte Burgonya Dükü III. Filip (saltanatı 1419-1467) İngilizlerle ittifak kurarak babasının intikamını almıştır. Bu ittifak sayesinde imzalanan Troyes

harcamalar, feodal derebeylerinin ekonomik kapasitesini aşan daha büyük ölçekli sermaye gerektirir oldu. Ortaya çıkan devletler meşruyetlerini yargılama yetkisinin yanı sıra özellikle savaş yapma ve vergi toplama hakkı üzerine temellendiriyordu. Böylelikle iktidarı tek elde toplamaya yarayan mali, askeri ve idari kurumlar inşa edildi. Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*, Blackwell, Oxford, 1994.

¹⁶ Vaughan, *Philip the Good*, s. 130-148.

¹⁷ Jean-Marie Cauchies, "État bourguignon ou États bourguignons? De la singularité d'un pluriel", (Ed.) Peter Hoppenbrouwers, Antheun Janse ve Robert Stein, *Power and Persuasion. Essays on the Art of State Building in Honour of Wim Blockmans*, Brüksel Brepols, 2010, s. 49-58; Marc Boone, "Yet another failed state? The Huizinga-Pirenne Controversy on the Burgundian State Reconsidered", (Ed.) Peter Arnade, Martha Howell ve Anton van der Lem, *Rereading Huizinga: Autumn of the Middle Ages. A Century Later*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2019, s. 105-120.

¹⁸ Richard Vaughan, *John the Fearless. The Growth of the Burgundian Power*, Boydell, Londra, 1973, s. 263-271.

¹¹ Burgonya Dukalığı'nın siyasi, ekonomik ve kültür tarihine dair daha fazla bilgi için bakınız: Wim Blockmans ve Walter Prevenier, *The Promised Lands. The Low Countries Under the Burgundian Rule, 1369-1530*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999.

¹² Blockmans ve Prevenier, *The Promised Lands*, s. 114-122 ve s. 142-150.

¹³ Richard Vaughan, *Philip the Good. The Apogee of the Burgundian State*, Longman, Londra, 1970, s. 85-95; Blockmans ve Prevenier, *The Promised Lands*, s. 124-132. Wim Blockmans, "La Répression de révoltes urbaines comme méthode de centralisation dans les Pays-Bas bourguignons", *PCEEB*, 28 (1988) s. 5-9.

¹⁴ Vaughan, *Philip the Good*, s. 105-106.

¹⁵ Bu konuyu nitelikli bir katkıda bulunan Charles Tilly, savaş ve vergilendirme ile devlet oluşumu arasında nedensel bir ilişki olduğunu vurgulamıştı. Tilly'e göre, ortaçağın sonlarına doğru Avrupa'da savaşlar giderek daha kitlesel ve tahripkâr bir hal aldı. Önceleri feodal derebeylerinin rakiplerine karşı yürüttükleri çatışmalar yerini monarşik yapıların profesyonel ordularıyla yaptıkları büyük ölçekli savaşlara bıraktı. Bu değişimde askeri

Anlaşması'yla (1420) İngiltere Kralı V. Henry Fransa kraliyet tahtının yasal sahibi haline gelmiştir.¹⁹

Burgonya Düklerinin Haçlı İdeolojisi

1435'te Arras Kongresi'nde Burgonya Dükü III. Filip ile Fransa Kralı VII. Şarl arasındaki kan davası bir siyasi uzlaşmayla sona ermiştir. Filip, Şarl'ı Fransa kralı olarak resmen tanımış ve karşılığında krala biat etme zorunluluğundan muaf tutulmuştur. Bundan sonra, Dük Filip Fransa taht meselelerine pek karışmamış ve dikkatini merkezileşme siyaseti doğrultusunda kendi topraklarında kurumlarını pekiştirmeye yoğunlaştırmıştır. Ne var ki bağımsızlık emellerinden vazgeçmeyen Burgonya dükü için geriye Osmanlılara karşı haçlı seferi düzenlemekten başka itibar ve şan edinme yolu kalmamıştı. Eğer muvaffak olursa, elde edeceği askeri başarının mükafatı olarak Papa'nın kendisini kraliyet tacıyla kutlamasını ümit ediyordu. Bu nedenle 15. yüzyılda Avrupa'da haçlı ideolojisine ve şövalye kültürüne en çok yatırım yapan Burgonya Valois hanedanı olmuştur.²⁰

1396'da Dük II. Filip (*Philippe le Hardi*, saltanatı 1363-1404), oğlu Kont Jean de Nevers'i haçlı idealinin yanı sıra hanedanın statüsünü yükseltmek gayesiyle, Fransız kuvvetlerinin kumandanı olarak Niğbolu Savaşı'na yollamıştı. Ancak haçlı ordusu Sultan Yıldırım Bayezid karşısında büyük bir hezimet yaşayarak oğlu tutsak düşmüştür.²¹ Bu beklenmedik yenilgiden sonra, Kont Jean ile beraberindeki yüksek dereceli Burgonyalı soylular bir yıl boyunca Bursa'da esarette kalmışlardır. Ancak Osmanlı Devleti'ne ödemek zorunda kaldıkları yüksek miktarlarda fidyeler sonrasında Burgonya'ya dönebilmişlerdir.²² Bütün bu gelişmeler Burgonya saray erkânında büyük bir şaşkınlık, utanç ve travmaya neden olmuştur. Ne var ki Kont Jean ülkesine döndüğünde babası tarafından bir savaş kahramanı gibi karşılanmıştır. Tarihiçi Jacques Paviot, Dük II. Filip'in oğluyla birlikte taht varisi olduğu topraklarda zafer yürüyüşleri düzenleyerek hanedanın zedelenen itibarını iade etmeye çalıştığını belirtmektedir.²³ Bu gösterişli törenlere rağmen, Burgonyalıların hafızalarında ve tarih yazıcılığında Niğbolu Savaşı'nın acı hatırası çok derin izler bırakmış ve 'yenilmez korkunç Türk' imgesi oluşmaya başlamıştır.²⁴

Pahalıya mal olan Niğbolu macerasından sonra Dük 'Korkusuz' Jean kendi saltanat döneminde haçlı siyasetini toprağa gömmek zorunda kalmıştır. Ancak 1419'da, oğlu Dük III. Filip'in tahta geçmesiyle Burgonya sarayında haçlı ideolojisi ve coşkusu yeniden canlanmıştır. Zira III. Filip, dış siyasetinin en önemli parametresini haçlı seferleri üzerine kurgulamıştı. Öyle ki dük, Türklere karşı planladığı haçlı

seferi için istihbarat toplamaları için 1421'de Has Odabaşısı Ghillebert de Lanoy'ı ve 1432'de bir başka özel saray görevlisi²⁵ Bertrandon de la Broquière'i rapor hazırlamaları için doğuya yollamıştır.²⁶ Filip, yakın çevresinden birçok soyluyu Kudüs ve çevresindeki Hristiyan yerlerine hac seyahatine gitmelerini bizzat desteklemiştir. Hatta Dük Filip'in kendisi de 'kutsal seyahatle' (*saint voyage*) çok ilgiliydi. Burgonyalı kronik yazarı Georges Chastellain, İngiltere Kralı V. Henry'nin Burgonya'nın genç dükü ile ittifak kurmasının nedeninin "onun da kendisi gibi benzer idealleri – yani Hristiyanlık için Kutsal Topraklara haçlı seferine çıkma fikrine sahip bulunması" olduğunu aktarmaktadır.²⁷

Haçlı ideolojisinin en önemli göstergesi olan Hristiyan şövalye kültürüne Filip'in bu derece bağlılığı, siyasi fırsatçılıkla birlikte Burgonya sarayında haçlı siyasetinin gelişmesini sağlamıştır.²⁸ Zira Filip için haçlı siyaseti iyi bir ideolojik araçtır. Vatikan da Dük Filip'in haçlı siyasetini destekliyordu ve Osmanlı'ya karşı mücadelede Burgonya'nın bir deniz gücü olarak ortaya çıkmasına dair büyük umutlar besliyordu.²⁹ Filip'in en kayda değer askeri girişimi, Burgonya-Venedik karması bir haçlı donanması toplayarak 1444'te yapılan Varna Savaşı'na verdiği destek olmuştur.³⁰ Bilindiği üzere, Çandarlı Halil Paşa'nın boğazın iki yakasına yerleştirdiği topçu birlikleri haçlı donanmasını intikal yerine yaklaştırmamış ve Burgonyalı gemiler Sultan II. Murad'ın ordusuyla birlikte Rumeli'ye geçişini uzaktan seyretmek zorunda kalmışlardır. Nitekim kayda değer askeri faaliyet gösteremeyen Burgonya filosu Karadeniz kıyılarında Ceneviz kolonilerine karşı korsanlık yapmış ve Tuna boyundaki bazı Osmanlı üsleriyle ufak tefek çatışmalar gerçekleştirdikten sonra ülkelerine dönmüşlerdir.³¹

Fiyaskoyla sonuçlanan bu deniz seferinden umduğu askeri başarıyı ve siyasi itibarı elde edemeyen Burgonya dükü hayal kırıklığı yaşamıştır. Bunun üzerine Filip, Avrupa arenasında ihtiyacı olan siyasi sermayeye ulaşmak için elindeki tüm diplomatik ve kültürel araçları harekete geçirmiştir. Öncelikle unvanlarına *İsa'nın Pehlivanı* (*Athleta Christi*) lakabını ekleyerek kendisini haçlıların önderi ve Hristiyanlığın öncü savunucusu olarak ilan etmiştir. Haçlı idealine adanmışlığını daha geniş çevrelere yaymak için farklı propaganda araçlarıyla Avrupa'nın önde gelen saraylarını etkilemeye çalışmıştır. Kendi maiyetindeki üst düzey idarecilerin ve soyluların dini duygularını coşturmaya yönelik muhteşem gösteriler düzenlemiştir.³²

Burgonya sarayının önde gelen tarihçileri ve edebiyatçıları dükün haçlı siyasetinin devlet ideolojisi haline gelmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Eserlerinde Hristiyan orta çağın geleneksel retorikini, şövalye sembolizmini, saray adabını, soylu etiği ve haçlı

¹⁹ Vaughan, John the Fearless, s. 274.

²⁰ Burgonya düklerinin sarayında haçlı ideolojisine adanmış kültüre ve edebiyata dair bakınız: Jacques Paviot, *La politique navale des ducs de Bourgogne, 1384-1482*, Presses Universitaires, Lille, 1995; J. Paviot, *Les ducs de Bourgogne. La croisade et l'Orient*, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 2003, s. 117-120; Jean Richard, "La Bourgogne des Valois et l'idée de croisade et la défense de l'Europe", (Ed.) Marie-Thérèse Caron ve Denis Clauzel, *Le banquet du faisan*, Arras, 1997, s. 15-27.

²¹ Jean Richard, "Les prisonniers de Nicopolis", *Annales de Bourgogne*, 68 (1996) s. 75-83.

²² Dük II. Filip (*Philippe le Hardi*) esir düşen oğlu Jean'ın fidye parası olan 187.000 altın florini toplamak için bir hayli çaba sarfeder. Osmanlı Devleti ile yapılan müzakereler için bakınız: Paviot, *Les ducs de Bourgogne*, s. 42-49.

²³ Paviot, *Les ducs*, s. 49.

²⁴ Örneğin Burgonyalı devlet adamı ve kronik yazarının eserine bakınız: Philippe de Mézières, *Une epistre lamentable et consolatoire adressée en 1397 à Philippe le Hardi, duc de Bourgogne, sur la défaite de Nicopolis (1396)*, haz. Philippe Contamine ve Jacques Paviot, Paris, 2008, s. 53-64. Burgonya tarih yazıcılığında Niğbolu etkisinin incelemesi için: Hilmi Kaçar ve Jan Dumolyn, "The Battle of Nicopolis (1396). Burgundian Catastrophe and Ottoman Fait Divers: The Relevance of the 'Other' in State Ideologies", *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 91/4 (2013) s. 905-934.

²⁵ De la Broquière, Dük Filip'in yanında *écuyer tranchant* olarak bulunmaktadır; dükün sofrasında etini kesmekle görevli saray hizmetlisi.

²⁶ Her iki seyahatname ya da casus raporu da yayımlandı: *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste*, haz. Ch. Potvin, Lefevre, Leuven, 1878; Bertrandon de la Broquière, *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, haz. C. Schéfer, Leroux, Paris, 1892. Türkçe tercümesi için: *Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, (Çev.) İlhan Arda, Eren, İstanbul, 2000.

²⁷ Chastellain kroniğine yapılan atıf ve alıntı için: Paviot, *Les ducs*, s. 63: "Henry s'associa au jeune duc de Bourgogne, parce que en luy véoit matière semblable la sienne: c'estoit du voyage en la Sainte-Terre par chrestien effort."

²⁸ Paviot, *Les ducs*, s. 62-65.

²⁹ Paviot, *La politique navale*, s. 108-111; Roger Degryse, "Les expéditions bourguignonnes à Rhodes, Constantinople et Ceuta", *RSDHA* 21 (1987) s. 39-41.

³⁰ Fiyaskoyla sonuçlanan Burgonya armadasının Boğaziçi, Karadeniz ve Tuna'daki faaliyetlerini, filo komutanın yeğeni tarihiçi Jehan de Wavrin kroniğinde anlatılmaktadır. Türkçe çevirisi için bakınız: Colin Imber, *Varna Savaşı*, (Çev.) Ayda Arel, Kitap Yay., İstanbul, 2007.

³¹ Henri Taparel, "Une episode de la politique orientale de Philippe le Bon: Les Bourguignons en Mer Noire (1440-1446)", *Annales de Bourgogne*, 55 (1983) s. 5-29.

³² Jeffrey C. Smith, "Portable Propaganda: Tapestries as Princely Metaphors at the Courts of Philip the Good and Charles the Bold", *The Art Journal* 48/2 (1989) s. 123-129.

idealinı vurgulayan efsaneler, destanlar, tavsiye ve nasihatlerle hitap ettikleri soylulara 'öz imajlarını' (*self image*) yüceltmeleri için gerekli malzemeyi üretmişlerdir.³³ Joos van Ghistele'nin seyahatnamesi de Burgonya sarayında gelişen bu edebi geleneğin ve kültürün tipik bir ürünüydü. Kısaca, Dük Filip'in geniş çaplı propaganda faaliyetleri soyluların sadakatini kazanmasını kolaylaştıran ideolojik ve siyasi fayda sağlamıştır. Haçlı ideolojisi, Burgonyalı idari ve soylu sınıfını bu dogma ve şövalye ideali zemininde bir aidiyet duygusu edinmelerini sağlayan birleştirici bir doktrin olmuştur.³⁴

Bilindiği üzere, 29 Mayıs 1453'te Fatih'in İstanbul'u fethi Avrupa'da muazzam bir etki yaratmış ve Türklere karşı haçlı seferi kaçınılmaz dini bir zorunluluk olarak görülmeye başlanmıştı.³⁵ Bu ortamda, Papa Nikola büyük umutlar bağladığı Dük Filip'e yönelerek ondan bir haçlı seferi tertip etmesini istemişti.³⁶ Papanın çağrısı üzerine Burgonya dükü, kendi soylu ve şövalyelerinin haçlı şevkini gayretlendirmek için 1454'te Lille'deki sarayında geç ortaçağın en görkemli törenlerinden birini düzenlemiştir.

Tarihe ünlü 'Sülün Yemini Ziyafeti' (*Banquet of the Vow of the Pheasant*) olarak geçen bu girişim, haçlı edebi geleneğine öykünmeler, şövalye simbolizmi, efsanevi tasvirler ve siyasi teatral gösterilerden oluşan şaşaalı bir propaganda seremoniydi.³⁷ Ziyafetin doruk noktasında, dükün üst düzey devlet adamı Olivier de la Marche sahneye çıkmıştı. İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi'ni temsilen kadın kılığına girmişti, kadın sesini taklit ederek ağlayıp sızlanmakta ve Türk kıyafetleri giymiş bir dev tarafından esir tutulmaktaydı. Bu teatral ve siyasi bir kinayeydi. Doğu Roma İmparatorluğu kadımsı, zayıf ve savunmasız olarak sembolize edilerek Latin Hristiyan ordularının imdadına yetişmesini bekleyen aciz bir zavallı olarak tasvir edilmişti. Nitekim de la Marche kadın kılığında yerde sürüklenerek dükün masasına gitti. Filip'in, Türklere karşı haçlı seferi için yemin etmesinin ardından diğer soylular da ona katılarak topluca 'kutsal seyahate' çıkacaklarına dair ant içtiler. Ancak bu şatafatlı gösteriye rağmen haçlı seferi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Ne var ki Burgonya dükü bu gösteriden kalıcı ve maddi açıdan önemli bazı menfaatler elde etmeyi başarmıştır.³⁸ Osmanlı karşıtı haçlı ideali ve şevki, Burgonya devlet ideolojisinin kalbinde kalıcı bir yer edinmiş ve Burgonya düklerinin halefi Habsburg hanedanının da en temel siyasi doktrinini olmuştur.

Joos van Ghistele seyahatnamesinde görüleceği üzere, kısmen temas yoluyla ama büyük ölçüde ve ağırlıklı olarak savaş ve çatışma fikri üzerinden giderek daha görünür hale gelen Türk imgesi orta çağ Avrupa'sının en önemli ötekisiydi. Zira geç orta çağlarda Hristiyan Avrupa'nın toparlandığı, teşkilatlandığı, ilerlemeler kaydetmeye başladığı bir dönemde onların yayılmasını, askeri ve siyasi üstünlüğü sayesinde durdurup geciktiren İslami bir yapıya sahip olan Osmanlı

Devleti olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Avrupa'da İslam karşıtı söyleminin Osmanlı menfi imgesi ile iç içe geçmesi pek de şaşırtıcı değildir.³⁹ Aşağıda incelenecek olan söylem ve imgeler, esasen Avrupa'nın kendilik imajı ve kimlik inşasına hizmet eden ideolojik araçlarıydılar. Öyle ki Hristiyanlık, ortaçağda Avrupa kimliğinin en temel ve varoluşsal değeriydi. Bu açıdan Joos van Ghistele metnindeki İslam ve Türk karşıtı söylemin, bir yönüyle Burgonya düklerinin siyasi amaçlarına hizmet ederken, diğer yönüyle de haçlı ideolojisi ve Hristiyan teolojisinin bir yan ürünü olduğu söylenebilir.

Joos van Ghistele'nin Hayatı (1446-1516)

Joos van Ghistele, 1446 yılında Burgonya Dukalığı'nda Flaman vilayetinin en zengin ve mühim şehirlerinden birisi olan Gent'te soylu bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Gerard van Ghistele, günümüzde Hollanda'da bulunan Terneuzen kenti yakınında Axel ve Moere arazisinin sahibi olan bir asilzadedir. 1441 yılında Gerard van Ghistele, Gent'te Şehir Meclisi üyeliğine seçilmiş ve 1449'da Burgonya Dükü III. Filip tarafından yine aynı şehre Baş Mübaşir (*grootbaljuw*)⁴⁰ olarak tayin edilmiştir.⁴¹ Ancak aynı yıl Dük Filip adına tuz vergisi toplamak isteyince 1453'e kadar süren Gent İsyanı patlak vermiştir. 1451 yılında Gent loncaları Gerard van Ghistele ve ailesini şehirden sürgün edince, aile ata mülkü olan Moere şatosuna sığınmıştır.⁴²

Gerard van Ghistele, Burgonya düklerine sadık kalarak oğlu Joos'u taht varisi olan Kont Şarl'ın maiyetine yerleştirmişti. Joos, gençlik çağını Burgonya sarayında geçirmiş ve Brustem Savaşı (1467) sırasında gösterdiği fedakârlık nedeniyle Dük Şarl (*Charles le Téméraire*, saltanatı 1467-1477) tarafından kendisine şövalye unvanı verilmişti. Burgonya sarayı ile yakın bağı, sonraki kariyerini önemli oranda belirlemiştir. Burgonya hanedanının son hükümdarı, Dük Şarl'ın Fransa'dan bağımsız kraliyet elde etme siyasetine destek vermiştir. Ancak Dük Şarl'ın 1477'de Nancy Savaşı sırasında ölmesi üzerine Joos van Ghistele Gent'e dönmüş ve burada şehir meclisi başkanı seçilmişti. Bu makama 1480'de yeniden seçilmiştir. İkinci görev döneminin sona ermesinden birkaç ay sonra, 1481 yılında Kudüs'e 'kutsal seyahat' yolculuğuna çıkmıştır.⁴³

Joos van Ghistele'nin, Gent başta olmak üzere bazı Flaman şehirleri ile Burgonya sarayı arasında gerginliğin arttığı bir dönemde seyahate çıkması dikkat çekmektedir. Dük Şarl'ın 1477'de ölümünden sonra kızı ve varisi olan Burgonyalı Maria (*Marie de Bourgogne*), Habsburg hanedanından Avusturyalı I. Maximilian ile evlenmişti. Bu evlilik Habsburg hanedanına Burgonya toprakları ve hanedanı üzerinde hâkimiyet sağlamıştı. Burgonya-Habsburg sarayının artan baskısı, özellikle Gent'in yerel seçkinleri arasında rahatsızlık yaratmıştı. 1481'de Habsburg hükümdarı ile Flaman şehirleri

³³ Bernhard Sterchi, "The Importance of Reputation in the Theory and Practice of Burgundian Chivalry: Jean de Lannoy, the Croÿs, and the Order of the Golden Fleece", (Ed.) Boulton ve Veenstra *The Ideology of Burgundy: The Promotion of National Consciousness, 1364-1565*, Brill, Leiden, 2006, s. 99-115; Paviot, *Les ducs*, s. 117-119.

³⁴ Örneğin Dük Filip, yalnızca hanedan mensuplarının ve asilzadelerin üye olabileceği Katolik mezhebine dayalı Altın Post Tarikatını (*L'Ordre de la Toisan d'or*) 1430'da bu amaçla kurmuştu. Bakınız: D'Arcy J. D. Boulton, "The Order of the Golden Fleece and the Creation of Burgundian National Identity", (Ed.) Boulton ve Veenstra *The Ideology of Burgundy*, s. 24-55.

³⁵ İstanbul'un fethinden hemen önce ve sonrasında önde gelen Avrupa sarayları arasında yürütülen diplomasi trafiğinin bir dökümü için: Yvon Lacaze, "Politique 'mediterranéenne' et projets de croisade chez Philippe le Bon: de la chute de Byzance à la victoire chrétienne de Belgrade (1453-1456)", *Annales de Bourgogne* 41/161-162 (1969) s. 5-42 ve s. 81-132.

³⁶ İstanbul'un fethinin Burgonya saray çevrelerinde yarattığı etki ile 'kayıp ve düşüş' söyleminin ideolojik araç olarak kullanımına dair bir inceleme için: David J. Wrisley, "The Loss of Constantinople and Imagining Crusade at the Fifteenth-Century Court of Burgundy", *Al-Abhath* 55/6 (2007) s. 85-112.

³⁷ Bu ilginç propaganda vakasına dair çok sayıda detaylı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin bakınız: Marie-Thérèse Caron, *Les vœux du faisán*,

noblesse en fête, esprit de croisade. Le manuscrit français 11594 de la Bibliothèque nationale de France, Brepols, Turnhout, 2003; Marie-Thérèse Caron ve Denis Clauzel (Ed.), *Le Banquet du Faisán, 1454. l'Occident face au défi de l'Empire ottoman*, Artois Presses Université, Arras, 1997; Agathe Lafortune-Martel, *Fête noble en Bourgogne au 15e siècle: Le Banquet du Faisán (1454): Aspects politiques, sociaux et culturels*, Vrin, Paris, 1984.

³⁸ Sülün Ziyafeti etkinliğinin detaylı bir betimlemesi için bakınız: Paviot, *Les ducs de Bourgogne*, s. 128-143.

³⁹ Osmanlıların ortaçağ Avrupa düşüncesinde en temel 'öteki' imgesi olarak temsil edildiğine dair benzer bir yaklaşım için: Thierry Hentsch, *Hayali Doğu. Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, Metis, İstanbul, 1996, s. 81-93.

⁴⁰ *Baljuw* (Flamanca) ya da *Bailiff* (İngilizce), ortaçağlarda kral veya dükün idari temsilcisi olarak gönderildiği yerde devlet adına iş yapmaya yetkili olan kimse. *Baljuw*'ün yetkileri arasında bulunduğu yerde kral adına yasaları uygulamanın (mahkeme kurmak) yanı sıra idareden ve maliyenin kontrolünden (vergi toplamak) de sorumludur.

⁴¹ Villerius, "Op zoek naar pape Jan of naar avontuur?", s. 28.

⁴² Jelle Haemers, *De Gentse opstand (1449-1453). De strijd tussen netwerken om het stedelijke kapitaal*, Heule, Kortrijk, 2004, s. 503.

⁴³ Gaspar, *Tvoyage*, s. XVI-XVII.

arasında silahlı bir çatışmanın kaçınılmaz bir hal aldığı ortamda, Joos van Ghistele muhtemelen tüm taraflarla kurduğu bağlantılarını tehlikeye atmamak için hac kisvesi altında yurtdışına gitmeye karar vermiş olmalıdır.⁴⁴

İslam egemenliğindeki topraklarda toplam dört yıl süren serüvenine papaz Jan van Quisthout da eşlik etmiştir. Seyahat etmenin başlı başına bir amaç olmakla hayli masraflı ve bol sermaye gerektiren bir uğraş olduğu bu devirde Joos van Ghistele, Kudüs ve çevresindeki Hristiyan kutsal yerleri ziyaretinden sonra ana hatlarıyla Lübnan, Mısır, Yemen, Suriye, Türkiye ve İran'daki bir dizi kentleri de dolaştıktan sonra 1485 yılında tekrar Gent'e dönmüştür. Ertesi yıl yeniden Gent şehri Meclis Başkanlığına seçilmiş ve 1492-1494 arasında Burgonya sarayı tarafından tıpkı babası gibi şehre Baş Mübaşir olarak atanmıştır. Saraya hizmetlerinden dolayı kendisine onursal anlamda verilen I. Maximilian'ın Danışmanı (*councilor*) ve 'Has Odabaşısı' (*chamberlain*) fahri unvanlarıyla Joos emekli olmuş ve 1516'da vefat etmiştir.⁴⁵

Tvoyage van Mher Joos van Ghistele ('Efendi Joos van Ghistele'nin Seyahati')

Orta çağ Avrupa'sında soyluların deniz aşırı hac seyahatleri geleneksel olarak bir âlim tarafından yazılırdı. Joos van Ghistele'nin hac seyahati de Ambrosius Zeebout tarafından yazıya dökülmüştür. Zeebout'un hayatı hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Burgonyalı soylunun çağdaşı olduğu ve Gent şehrinde yaşadığı bilinmektedir. Metne damgasını vuran Ambrosius Zeebout'un, Gent şehrinde bulunan Karmelit Tarikatının manastırına bağlı iyi eğitilmiş bir keşiş veya rahip olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ Burgonyalı asilzadenin isteği ve siparişi üzere metni 1491'de kaleme alan Zeebout ilginç şekilde önsözünde, Joos van Ghistele'nin ismini zikretmemiştir. Sadece soylu bir seyyahın deniz aşırı gezisinde duyduklarından ve tuttuğu notlarından yararlanarak bu anlatıyı kendisinin derlediğini belirtmiştir. Zeebout amacının, yabancı ülkeler ve şehirler hakkında hikâyeye dinlemekten hoşlananları eğlendirmek ve gelecekte doğuya seyahat etmeyi düşünenler için bir kılavuz sunmak olduğunu yazmıştır.⁴⁷

Muhtemelen orijinal metin geniş bir kitle için yazılmamıştı. Bu tür bir çalışma, dönemin geleneğine göre bir asilzadenin 'öz-imgesi' (*self-image*)⁴⁸ oluşturma çabasının bir ürünü olarak başta daha küçük bir kitleye hitaben yazılmıştı. Ancak çok rağbet görmesi üzerine metne bir başlık eklenip 1530'da ilk matbu baskısına kavuşmuştur. Seyahatnamenin müellif nüshası kayıp olmasına rağmen, eserin üç adet yazma istinsahı ve üç adet matbu kopyası mevcuttur. 1998'de Renaat Gaspar, metnin tenkitli bir neşirini yayımlayarak eserin mevcut kopyaları üzerinde detaylı bir inceleme yapmıştır.⁴⁹ Gaspar, seyahatnameyi derleyen Zeebout'un, farklı türlerden çoğunluğu Latince dilinde olmak üzere altmıştan fazla yazılı kaynak eseri kendi metnine kattığını belirtmektedir. Başlıca olarak İncil ve İncil'in yorumları ile Katolik Kilisesi'nin doktrinlerini ifade eden Augustinus'un metinlerini kullandığını tespit etmiştir. Bunların yanı sıra Zeebout şu metinlerden de derlemeler yapmıştır. Alman seyyah Bernhard von Breidenbach'ın menfi Hz. Muhammed biyografisi

⁴⁴ Villerius, "Op zoek naar pape Jan", s. 29.

⁴⁵ Gaspar, *Tvoyage*, s. XVIII.

⁴⁶ Maurits van den Boogert, "Ambrosius Zeebout", içinde: *Christian-Muslim Relations 1500-1900*, (Ed.) David Thomas, Brill Online, erişim 29 Mayıs 2021.

⁴⁷ Zeebout, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, yay. Gaspar, s. 1: "ic, Ambrosius Zeebout, bij goeden middele vanden voorseyden edelen mannen verstaen ende vercreghen tghuend dat zij inden landen van overzee ghehoort ende bevonden hebben. Twelke ter beden van diversschen edelen mannen ende andere ic in dit jegenwoordich bouc te gadere ghecoppelt ende ghestelt hebbe, ten solaesse van hemlieden ghenouchte nemende te hooren lesene van vremen saken, landen ende steden, ende oec ter instructie vanden ghenen die in toecomenden tijden inde voorseyde landen zullen willen reysen ende voyagieren."

(1486), haçlı efsaneleri ve anlatıları, ortaçağ kronikleri, Batlamyus'un (*Ptolomeus*) antik coğrafya metinleri, hümanist yazılar, ansiklopediler, seyahat anlatıları (örn. Marco Polo ve Jan van Mandeville) ve aslı kaybolan İtalyanca dilinde Fatih dönemini ve Osmanlı devlet yapısına dair bir metin. Zeebout'un bu muazzam derleme eseri en az beş yıl süren bir çalışma sonucunda tamamladığı tahmin edilmektedir.⁵⁰

Burgonyalı soylunun seyahatini sonradan kayda geçirterek kendi hayatına dair bir imge ve algı oluşturma çabası nedeniyle, bu metin ayrıca bir çeşit 'ben-anlatısı' olarak görülebilir. Şüphesiz Joos van Ghistele, Zeebout'un ilk taslaklarını gözden geçirerek kendisi için hoş olmayan bir şeyin yazılmadığına özen göstermiş olmalıdır. Nitekim metinde Joos van Ghistele dindar bir hacı ve cesur bir kâşif, aynı zamanda keskin bir gözlemci ve bilgili bir âlim gibi sunulmaktadır. Burgonyalı soylunun zihniyet dünyasına hitaben metin, hem seyyahın şahsi hedeflerine hem de okuyucu kitlesinin beklentilerine uygun bir söylem ve anlatı kurgulanmıştır.

Metnin yazarı Zeebout, Joos van Ghistele'ye seyahatinde eşlik etmediği gibi onun gezdiğini iddia ettiği yerleri ve konuştuğu insanları da görmemiştir. Dolayısıyla bu seyahatname, engin bir merak duygusu ile gezerek notlar alan ve gezip gördüklerini başkalarına anlatma arzusuyla hareket eden bir seyyahın görgü tanıklığını yansıtmamaktadır. Bu haliyle de eser, seyyahın Müslüman kavim ve kültürle temasının 'şeffaf ve gerçekçi' bir raporu değildir. Makul ölçüde şahsi gözlemlerin 'nesnel' bir biçimde aktarılmasından ziyade Müslüman doğuya dair belli varsayımlar ve algıların üzerine inşa edilmiş bir anlatıdır. Bu yönüyle, ortaçağ hac seyahatname yazıcılığı geleneğine uygun olarak üretilen bu şahsi anı, sözlü aktarım ve diğer 'otorite sahibi' metinlerden alınan bilgilerin harmanlandığı ve kurgulandığı bir eserdir. Evde kalan okuyucunun uzaklara duyduğu özlemi ve doğuya dair merakını cezbeden metin, bilineni tekrarlayıp kendi toplumunun üstünlüğü vurgulamaktadır. Propaganda amacı ve eğlence özelliğinin ağır bastığı bu tip metinlerde, sahipsiz bilgi sunmanın çok da önemli olmadığı için hayali tasvirlerin bolca yer bulması olağan bir durumdur.⁵¹

Joos van Ghistele seyahatnamesi, Bertrandon de la Broquière'in deniz aşırı seyahatnamesinden bazı farklılıklar göstermektedir. Her iki metin de Hristiyan hac seyahatname anlayışı içinde üretilmiş olsa da, iki metnin hitap ettiği kitle ve anlatım stratejileri birbirinden farklıdır. Broquière'in metni öncelikle ve doğrudan Burgonya Dükü III. Filip ile saray erkânına hitap etmektedir. Dükün Türklerle karşı tasarladığı bir haçlı seferi planını gerçekleştirme için 'gerçek zamanlı' veri ve bilgileri elde etme çabası neticesinde hazırlanan bir metindir. Broquière 1432'de, hacı kisvesi altında doğuya giderek bölgeyi inceleyip, Osmanlılar hakkında askeri ve siyasi istihbarat toplayıp bunları rapor halinde sunmak için bizzat Burgonya Dükü Filip tarafından görevlendirilmişti. Bu nedenle van Ghistele metnine kıyasla nispeten daha az hayali tasvir ve imgelere yer verilmiş olması anlamlıdır. Ancak en nihayetinde Broquière'in seyahatnamesinin de dükün haçlı siyasetine hizmet eden ve Hristiyan kutsal savaş şevkini arttırmaya çalışan ideolojik bir metin olduğu unutulmamalıdır.⁵²

⁴⁸ Kişinin çevresiyle etkileşiminde kendisinin kurguladığı özellikler üzerinden başkalarının onu değerlendirmelerini sağlamaya yönelik bir çaba denebilir.

⁴⁹ Bakınız: Gaspar, *Tvoyage*, s. IX-LXVII.

⁵⁰ Gaspar, *Tvoyage*, s. LXVIII.

⁵¹ Benzer durum Alman seyyah Bernhard von Breidenbach'ın kurmaca anlatısı için de geçerlidir, bakınız: Schröder, "The Encounter with Islam", s. 88-91.

⁵² Somut olarak Broquière, askeri istihbarat seviyesinde Osmanlı ordusunun yapısı, askeri birlikleri, karargâh sayıları, tedarik sistemi, deniz kuvvetleri, kaleler, topçu kuvvetleri hakkında bilgiler vermektedir. Siyasi anlamda ise Balkanlarda Osmanlıya tabii Hristiyan topluluklarını ve Sultan II. Murad'ın idaresinin etkinliğini incelemektedir. Dolayısıyla metnin ana hedefi, Burgonya Dükü Filip'i Osmanlıya karşı haçlı seferinin yapılabilirliğine ikna etmeye yönelik bir çabanın ürünüdür. Broquière'nin metni tenkitli ve dengeli bir şekilde ele alındığında Sultan II. Murad dönemine dair Osmanlı

Zeebout'un derlediği van Ghistele seyahatnamesinin hedef kitlesi Flaman kentli burjuvazi ve Burgonyalı soylu sınıftır. Yazarın menfi bir Hz. Muhammed imgesi ve genel olarak Doğulu kavimler ve kültürler hakkında acayip ve garaip hikâyelerle okuyucusunu eğlendirmek istediği anlaşılmaktadır. Hedef kitlesinin merakını cezbeden bu tasvirlerle onların algısında en önemli düşmanı olarak yer etmiş İslam ve Osmanlı imgesine dair basmakalıp fikirleri canlı tutarak olası bir haclı seferi için 'kamuoyu' oluşturma hedefini taşıdığı da söylenebilir.

Zeebout'un, sekiz ayrı bölümden oluşan seyahatnamenin ilk bölümünü menfi ve hakaret dolu Hz. Peygamberin biyografisiyle ('*Vita Mahometi*') başlatması bu anlamda önemlidir.⁵³ Zeebout bu ilk bölümü, Flaman okuyucusuna İslam dünyasının dini ve siyasi durumuna dair bir arka plan sunmak amacıyla eklediğini belirtir. Buradaki hakaretimiz Hz. Muhammed kurgusunu Zeebout büyük ölçüde çağdaşı Alman seyyah Bernhard von Breidenbach'ın hac seyahatnamesine (1486) dayandırmaktadır.⁵⁴ İkinci ve sekizinci bölümlerde Türklere ve Osmanlılara dair tasvirler yer verilmektedir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin yapısı ve fetihlerin anlatıldığı kısımlar (*Tvoyage* II 3,4,6); Fatih'e dair aşığılayıcı hikâyeler (*Tvoyage* VIII, 7 ve 15); Fatih'in vefatı ve cenaze töreni (*Tvoyage* VIII 8,9,10); Şehzade Cem ile II. Bayezid arasındaki taht mücadelesi (*Tvoyage*, VIII, 12). Renaat Gaspar Osmanlılara dair bölümlerin Zeebout'un hangi kaynaklardan ödünç aldığına dair detaylı bir inceleme yapmış ve aslı şu an kayıp olan '*Operetta del Turco*' adlı İtalyanca bir yazmaya işaret etmektedir. Aslı kaybolan bu İtalyanca yazmanın Zeebout tarafından metne eklenerek muhafaza edildiğini tahmin eden Gaspar, bu nedenle van Ghistele seyahatnamesini nadir bilgi içeren değerli bir kaynak olarak görmektedir.⁵⁵

Orta Çağ Avrupa'sında İslam Karşıtlığı

Dini ve siyasi ideolojiler etkili olabilmek için her zaman bir dış düşmana ihtiyaç duymuşlardır. Avrupa'da ise İslam karşıtı söylem, erken ortaçağ döneminde başlayarak bir dizi dini, siyasi ve kültürel amaçlar doğrultusunda kurgulanmıştır. Özellikle 12. yüzyıl, Hristiyan Latin Avrupa'da İslam'ın din olarak reddedilmesini amaçlayan teolojik polemiklerin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur.⁵⁶ Cluny tarikatı başrahibi Peter the Venerable'nin önderliğinde başlayan bu gelenek Avrupa'da daha oryantlizmin adı konmamışken 'oryantalist araştırmaları' öncülü olarak gelişmiştir. Cluny tarikatında başlayan İslam araştırmaları neticesinde, 1147'de Kur'an-ı Kerim tarihte ilk defa Latinceye tercüme edilmiştir. Tüm bu çalışmaların gayesi anlamaktan öte İslam'ı din olarak kati şekilde reddetmeye yarayacak verilerin toplanması ve düzenlenmesi olmuştur. Böylece İslam'ı,

Hristiyanlığın siyasi ve dini doktrinleri bağlamında reddeden bir söylem gelişmeye başlamıştır.⁵⁷

Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme, ortaçağ Hristiyan Avrupa dünyasının İslam karşıtı söylemine Hz. Muhammed'in dâhil edilmesi olmuştur. Hristiyan ilahiyatçıları, tebaalarını Hz. Muhammed'in 'sapkın ve sahte peygamber' olduğuna inandırmak amacıyla Hz. Muhammed'in kişiliği ve hayatına (*Gesta Mohameti*) dair uydurma ve hakaretimiz bir efsane geliştirmişlerdir.⁵⁸ Latin ilahiyatçıların 12. yüzyılda ürettiği İslam dini ve Hz. Muhammed'e dair hakaretlerden oluşan bu söylem, sonraki dönemlerde her ne kadar çeşitlilik ve değişim gösterse de sistematik bir biçimde tekrarlanmış ve Batı'da köklü bir entelektüel şecere oluşturarak günümüze kadar gelmiştir.⁵⁹ Özellikle 13. yüzyıldan itibaren bu söylem, Hristiyan hac seyahatnamelerine de eklenerek bu metinler aracılığıyla daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşır hale gelmiştir.⁶⁰ İslam hakkında gerçek bilgi kaynağı gibi sunulan bu hakaretimiz tasvirler, Joos van Ghistele seyahatnamesinde de tarihi olgular gibi öne sürülmüştür.

Seyahatnamenin yazarı rahip Zeebout, Bernhard von Breidenbach'ın seyahatnamesinden (1486) derlediği düzmece ve hakaret dolu Hz. Muhammed (*sav*) kurgusunun bazı unsurlarını özetleyerek aktarmıştır. Breidenbach'ın çok daha saldırgan ve sövğu dolu ifadelerini Zeebout'un yer yer yumuşatmış veya silmiş olması, onun daha nesnel veya saygılı bir yaklaşım sergilediği anlamına gelmemektedir. Zira Zeebout tasvirlerine, Hz. Muhammed'in doğumunu '*kötü meyve*' ve '*sahtekâr düzenbaz*' gibi sövğu dolu tanımlarla aşığılayarak başlamıştır.⁶¹ Devamında Hz. Muhammed'in genç yaşa gelince, zengin tüccar Hatic'e'yi [*Cadigam*] 'baştan çıkarıp' onunla evlendiğini ve böylece onun servetini ve gücünü ele geçirdiğini iddia etmiştir.⁶² Kendisi de tüccar olduktan sonra, Yahudi ve Hristiyanlarla yakın temas kurarak bunların inançları ve adetleri hakkında çok şey öğrendiğini ileri sürmüştür. 'Gücünü artırmaya hırslı ve kral olmak isteyen biri' olarak tasvir ettiği Hz. Peygamber'in, çevresine "*haydut, sahtekâr, hırsız ve katillerden oluşan bir çete toplayarak servetini artırdı ve giderek hem çevre ülkelerine hem de ticaret yollarına hâkim olduğunu*" iddia etmiştir.⁶³

Karmelit Tarikatı rahibi Zeebout devamında, Hz. Muhammed'in sözde 'sahte öğretisini' tebliğ etmek için Yatrib şehrinde (yani Medine'de) bir 'tapınak' (cami) inşa ettiğini ileri sürmüştür.⁶⁴ Anlatım stratejisinin ana hedefi, Hz. Muhammed'e (*sav*) vahiy gelmediğini, bilakis Hz. Peygamberin kişisel hırs ve arzularını yerine getirmek için 'sapık bir mezhep' ürettiği faraziyesini vurgulamıştır. Nitekim Zeebout'un dayandığı Hristiyan gelenek, Hz. Muhammed'i mucize ve keramet sahibi bir peygamber olarak kabul etmemiş ve peygamberliğini reddetmiştir. Mucize göstermenin peygamberliğin

kaynaklarının belirtmediği bazı bilgileri sunması sebebiyle kayda değer bir kaynak olarak görülebilir. Burgonya Dükü tarafından casus olarak görevlendirildiğine dair iddia için: Albrecht Classen, "The Diplomat Pilgrim Bertrandon de la Broquière", (Ed.) A. Classen, *East Meets West in the Middle Ages and Early Modern Times. Transcultural Experiences in the Premodern World*, De Gruyter, Berlin, 2013, s. 49-59.

⁵³ Zeebout, *Tvoyage*, s. 9-31.

⁵⁴ Schröder, "The Encounter with Islam", s. 89.

⁵⁵ Gaspar, "An Old Account of Turkey in 1481", s. 15-19.

⁵⁶ İlk olarak sekizinci yüzyılda Doğulu Hristiyan ilahiyatçıları ve daha sonra İspanyol teologlar tarafından üretilen İslam karşıtı polemikler, on ikinci yüzyılda Batı Avrupa'da Latin Hristiyan ilahiyatçıları tarafından devralınarak sürdürülmüştür. Hristiyan ilahiyat geleneğinde İslam karşıtı retorik üretilmesine dair birçok çalışma vardır. Örneğin bakınız: David R. Blanks ve Michael Frassetto (Ed.), *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*, Palgrave, New York, 1999; John V. Tolan, *Saracens. Islam in the Medieval European Imagination*, Columbia University Press, New York, 2002; İbrahim Kalın, "Batı'da İslam Algısının Tarihi Giriş", *Divan İlmî Araştırmalar* 15/2 (2003) s. 1-51.

⁵⁷ Marie-Thérèse D'Alverny, "Deux traductions latines du Coran au Moyen Age", *Archives d'Histoire Doctrinaire et Littéraire du Moyen Âge* 16 (1947-1948) s. 69-131.

⁵⁸ Michelina Di Cesare, *The Pseudo-Historical Image of the Prophet Muhammad in Medieval Latin Literature: A Repertory*, De Gruyter, Berlin, 2012.

⁵⁹ Günümüzde karikatürler örneğinde de görüldüğü üzere, Batı'da İslam karşıtı söylemin merkezine temsili olarak Hz. Peygamber'in konulması sadece geçmişe ait bir olgu değildir.

⁶⁰ Detaylar için bakınız: Tolan, *Saracens*, s. 175-206; Kalın, "Batı'da İslam Algısının", s. 4-10.

⁶¹ Zeebout, *Tvoyage*, s. 9: "valsche bedriegher (...) valssche vrucht Mahomet".

⁶² Zeebout, *Tvoyage*, s. 9-10.

⁶³ Zeebout, *Tvoyage*, s. 10: "Machomet was zeere ghierich om dominacie ende de meester te werdene, peinsende met meneghen manieren hoe hij hem zelven zoude connen prince oft coninc ghemaken onder dat volc." s. 11: "sculdenaers, valsschaerts, moordenaers, dieven ende roovers, metten welken hij begonste te domineerne de aerme lieden die in Arabien (...)"

⁶⁴ Zeebout, *Tvoyage*, s. 11: "zeyde openbaerlic dat hij een prophete was, van Gode ghesonden omme den volke te leerne, te openbaerne ende te stellene inde rechte wet Gods (...) in dese voorsejde stede dede hij maken eenen tempel diemen seit een moskea of gyemma, daer uut hij eerst begonst den volke te leerne zijne verm[al]jedide wet".

en önemli ispatlarından birisi olduğundan, Hristiyan polemiklerden beslenen Zeebout metinde sürekli Hz. Peygamberin mucizelerini ‘büyücülük ve sahtekâr hileler’ olarak nitelemiştir. Örneğin, Hz. Muhammed’in peygamberliğini reddetmek için “geçirdiği epilepsi nöbetlerini çevresindekileri kandırmak için Melek Cebrail ile görüşmelerinden kaynaklanan mucizeler olarak anlattığını” ileri sürmüştür.⁶⁵ Veya Hz. Peygamber’in savaşta aldığı yaralardan bahsederek ilahi korumaya sahip olmadığını göstermeye çalışmıştır.⁶⁶

İslam’ın Hristiyanlığın içinden çıkmış ‘fâsik bir mezhep’ olduğuna inanan Hristiyan gelenek doğrultusunda Zeebout başka tuhaf hikâyeler de anlatmıştır. Flaman yazar Hz. Muhammed’in, iki Yahudi ve Sergius adında ‘rezil bir Hristiyan keşiş ve mürtet’ (burada Hristiyan din adamı Bahîrâ’ya atıf yapıyor) ile dostluk kurduktan sonra bunların aracılığıyla Eski ve Yeni Ahit hakkında bilgi sahibi olduğunu iddia etmiştir. Keşiş Sergius’un desteğiyle Hz. Muhammed’in “İncil’den gerçek ve değerli bölümleri aldığını ve bunları kendi sahte öğretisi ve yalanlarıyla harmanlayarak sapkın bir mezhep tebliğ ettiğini” ileri sürmüştür.⁶⁷ Hristiyan teolojisine dayanan rahip Zeebout’a göre, İslam yeni bir vahiy olmadığı gibi meşru bir din hiç değildir. Geleneksel Hristiyan bakış açısını tekrarlayarak İslam’ı, paganizmin unsurları ile Hristiyan ve Yahudi öğretilerinin bir karışımı olarak göstermeye çalışmıştır. Breidenbach’tan ödünç aldığı bu fikri Zeebout şöyle ifade eder: “Yahudiler Musa’nın öğretilerinden sapınca ve Hristiyanlar da kutsal kanunları değiştirdince, Tanrı’nın emriyle Muhammed bu iki inançta bulunduğu saf ve hakiki unsurları alıp kendi kanunlarını oluşturdu.”⁶⁸ Karmelitli rahip ayrıca Kuran’da Hz. İsa’nın mucizeler gösteren rahmani bir peygamber olarak yüceltilmesine rağmen Müslümanların Hz. İsa’nın Tanrı’nın oğlu olduğuna inanmadıklarını beyan etmektedir. Zeebout’a göre bu inkâr, İslam’ı Hristiyanlığın sahte bir sürümü olarak tanımlamak için yeterli bir kanıttır.⁶⁹

Müslüman âlimlerin bilime sunduğu muazzam katkıları görmezden gelerek, İslam’ın akıl ve bilim karşıtı bir din olduğunu ileri süren Zeebout Hz. Muhammed’in Müslümanlara yedi sanat ve bilim dalını incelemelerini yasakladığı yalanını ortaya atmaktadır: “Muhammed mantık ve doğa bilimleriyle uğraşan takipçilerinin İslam inancının hatalarını ortaya çıkarmalarından çekindiğini için bu yasağı koymuştu.”⁷⁰ Bu tezviye Zeebout ayrıca, Hz. Muhammed’in insanları baskıyla ve şiddetle zorla Müslüman yaptığını, İslam’a girmeyi reddedenleri öldürttüğü şeklindeki iftiralara da eklemiştir.⁷¹ Şiddet ve baskı temasına büyü ve cinsellik *topoilarını* da ekleyerek Hz. Muhammed’i “zalim, gaddar ve şehvet düşkünü” olarak resmetmiştir.⁷² Göreceğimiz gibi “kana susamış cani ruhlu katil ve şehvet düşkünü cinsellik” temaları, Flaman keşişin Fatih Sultan Mehmed tasvirinin de en dikkat çekici klişe anlatım kalıplarını oluşturmaktadır.

⁶⁵ Zeebout, *TVoyage*, s. 24: “ghepleacht met eenen vallenden evele dat zeer fel was, vanden welken hij dicwilt bestaan wart ende te lijdene hadde (...) Als hij datte vernam, zeggende dat God dicwilt bij hem sant den inghel Gabriel omme hem te troostene ende te informeerne vander wet, ende mids der claerheit des inghels (...)”

⁶⁶ Age, s. 13.

⁶⁷ Zeebout, *TVoyage*, s. 12. “zo begonsten zij te ordonneerne den alcoram, dats den bijbel der heydenscher wet; vele pointen zijnder in die goet ende waer zijn, die zij ghenomen hebben uutten Ouden ende Nieuwen Testamente, gheminghelt met grooter valscheden ende ongheoorloofden lueghenen.”

⁶⁸ Zeebout, *TVoyage*, s. 20: “joden Moeyesse ghevalscht hebben, ende die kerstenen hebben ghevalscht die ewangelien, bijden welken de zelve Machomet seyt dat hij niet anders in zijne wet ghestelt en heeft bij bevel Gods, dan de rechtveerdege ende puere pointen die hij in beede de voorseyde wetten bevonden heeft.”

⁶⁹ Age, s. 19-20: “daer hij van Jhesus spreect, dat Hij een zeere goet man was, ende een prophete van Gode ghesonden up dese weerelt omme den volke vele goeder mierakelen te toeghene (...) Dat Jhesus Christus Gods zone was en gheloeven zij niet.”

Özetle Zeebout, Hz. Muhammed’i (*sav*) aşağılayıcı ve hakaret dolu kurgusunda İslam Peygamberini sahtekâr ve yalancı, şiddet yanlısı, zalim ve kan dökücü, şehvet düşkünü ve baştan çıkarıcı, bağnaz, şeytani, büyücü gibi klişe temalar üzerinden resmetmiştir. Böylece Hz. Muhammed’in kişiliğini aşağılayarak ve kutsiyetini yadsıyarak Allah Resulünü, Hz. İsa ve Hristiyan azizlerinin antitezi olarak betimlemiştir. Bu retorik hedefi nettir. Amaç böylesi dünyevi haz ve arzular peşinde koşan bir ‘sahtekârın’ Allah’ın peygamberi olmasının mümkün olmadığı propagandasına okuyucusunu inandırmaktır.

Flaman rahip, 1491’de kaleme aldığı metinde yeni olan hiçbir şey söylememiştir. Neredeyse dokuz asırdır Hristiyan ilahiyatçıların yazdıkları Hristiyan teolojik polemiklerden derlediği aşağılayıcı tezvirleri Zeebout sadece tekrarlamıştır. Hz. Muhammed’in şahsına yönelik hakaret ve sövgü dolu ifadeler üzerinden İslam’ı dini ve ahlaki düzlemde aşağılama geleneğini devam ettirmiştir. Zeebout’un İslam’a dair söylemini şekillendiren esasen onun zihinsel haritasıydı. Onun Müslümanlar hakkında ileri sürdüğü düşünceler, Latin-Hristiyan kültürünün belirlediği kategorilere göre önceden tasarlanmış ve yapılandırılmış olan fikirdir.

Zeebout’un bu İslam karşıtı söylemi kitabın en başına koymasının işlevsel bir anlamı vardı. Böylelikle Zeebout, okuyucusunun aklında hiçbir tereddüt bırakmayacak şekilde, soylu Joos van Ghistele’nin gidip gördüğü Müslüman ülke ve insanları bu menfi imgelerle metnin en başından tanımlamış ve kategorize etmiştir. Öyle ki, Avrupa Hristiyanlığı ve İslam dünyası arasında düşmanlığa ve nefrete dayalı bir fay hattı çizerek çatışmanın Hristiyanlık için dini ve ahlaki bir mecburiyet olduğunu vurgulamıştır.

Batı Avrupa Algısında Osmanlı Türk Karşıtı Söylem

Avrupa’nın İslam karşıtı söylem geleneğinde, Türklerin askeri ve siyasi tarih sahnesine çıkmaları yeni bir döneme işaret eder. İspanya’da, Hristiyan ‘yeniden fetih’ (*reconquista*) hareketiyle ‘Moriskolar’ ve ‘Sarazenler’ olarak adlandırılan Endülüs Müslümanları mağlup edilmiş ve siyasi güçleri önemli ölçüde kırılmıştır. Ancak aynı dönemde, Selçukluların Anadolu’ya hâkim olmasıyla birlikte Avrupa’da İslam algısının merkezine ‘Morisko ve Sarazen’ terimleri yerine Türk imgesi ikame edilmiştir. Orta çağ ve Rönesans dönemi Avrupalı ilahiyatçılar, edebiyatçılar ve kronik yazarları, tüm Müslümanları ‘Türk’ mahlasıyla ifade etmeye başlamışlardır. Özellikle Osmanlı’nın Balkanlar ve Avrupa’daki askeri ve siyasi başarıları Avrupa’nın İslam tasavvurunda yeni bir aşama oluşturmuştur.⁷³ Orta çağdan itibaren Batı’nın Müslüman tasavvuru, Avrupa’nın kendisine en hayati tehdit olarak algıladığı ve çatıştığı en önemli ‘ötekisi’ olan Osmanlı Türkleriyle ilişkili bir tecrübe içerisinde şekillenmeye ve ifade edilmeye başlamıştır.⁷⁴

⁷⁰ Zeebout, *TVoyage*, s. 14-15.

⁷¹ Zeebout, *TVoyage*, s. 11.

⁷² Sözde ‘haz evliliği’ ve çok eşlilik gibi okuyucusunun egzotik muhayyilesine hitap eden cinsellik teması, Zeebout’un İslam ve Hz. Muhammed’e dair çizdiği imajın değişmeyen unsurudur. Bakınız: Zeebout, *TVoyage*, s. 12 ve s. 16-18.

⁷³ Anthony Luttrell, “Latin Responses to Ottoman Expansion before 1389”, (Ed.) Elizabeth Zachariadou, *The Ottoman Empire, 1300-1389*, Crete University Press, Rethymnon, 1993, s.119-134.

⁷⁴ Ortaçağ, Rönesans ve sonraki dönemlerde Avrupa’nın Osmanlı/Türk algısı ve söylemine dair detaylı araştırmalar için bakınız: Nancy Bisaha, *Creating East and West. Renaissance Humanists and the Ottoman Turks*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004; Margaret Meserve, *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, Harvard University Press, Cambridge, 2009; Özlem Kumrular, *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2008; Michael Curtis, *Orientalism and Islam. European Thinkers on Oriental Despotism in the Middle East and India*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Hz. Muhammed'in şahsına dair aşağılayıcı söylemin unsurlarının neredeyse tamamı Avrupa'da üretilmiş olan, özelde Sultan II. Mehmed ve genelde Türk imajını besleyen klişe temalarla yeniden kullanılmıştır. Orta çağdan itibaren Avrupa metinlerinde Türk imajı yaygın olarak zalim, insafsız, cani, barbar, vahşi, ahlaksız ve şehvet düşkün gibi temalarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin Birinci Haçlı Seferi'nin kroniklerinde Türkler 'Şeytani yaratıklar' ve 'Tanrısız ırk' olarak tanımlanmıştır. Veya İstanbul'un fethinden sonra, Papa II. Pius Fatih Sultan Mehmed'i 'gaddar ve eli kanlı kasap' olarak nitelmiştir.⁷⁵ Bu yaygın menfi Türk imgesi, Batı söylemine öylesine yerleşti ki bir efsaneye dönüşüp günümüze kadar gelmiştir.⁷⁶ Dolayısıyla efsaneye dönüşen bu klişe anlatım kalıplarının, geçmiş olduğu kadar bugünü ve geleceği de temsil ettiğinden her dönemde geçerli olmak gibi bir özelliği olmuştur. Bu bakımdan Joos van Ghistele seyahatnamesinde ifade edilen Osmanlı'ya dair söylem ve algı, tarihi veriler ile tarih dışı ve anakronik tasavvurların iç içe geçtiği bir manzara sergilemektedir.

Orta çağda Hristiyan Avrupa, Osmanlıları yalnızca askeri bir tehdit olarak algılamamıştır. Zira Osmanlı'nın dayandığı İslam medeniyetinin iktisat, hukuk, bilim, mimari, kültür ve sanat alanlarında kendisinden daha üstün ve ilerde olmasından dolayı Avrupa'nın bir nevi aşağılık kompleksi yaşadığı söylenebilir.⁷⁷ Genel anlamda bu medeniyet ve iktisadi üstünlük Avrupa'nın varlığına Osmanlı'yla askeri çatışmadan daha hayati bir tehdit hissini ve algısını temsil ediyordu. Bu nedenle Blanks ve Frassetto, Avrupa'nın kendi 'mükemmel Hristiyan' kimliğinin inşasında işlevsel bir araç olarak kullanmak için düşman ve kötücül Müslüman ve Türk 'öteki' imgesini oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yazarların aşağıdaki ifadeleri Avrupa'nın Türk söyleminin tarihi bağlamını veciz bir şekilde özetlemektedir:

"Avrupa'nın dünya görüşünün şekillenmesinde Müslüman 'öteki' ile teması en temel belirleyici unsurdur. Bu gerçek, özellikle Haçlı Seferleriyle başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına kadar süren yüzyıllar boyunca geçerli olmuştur (...) Hristiyan Avrupa, kendisinden daha güçlü ve kültürel açıdan daha gelişmiş rakiplerinin imajını aşağılayarak kendi 'benliğini' (self-image) tanımlıyor ve kendini yücelterek özgüven inşa etmeye çalışıyordu."⁷⁸

Bu nedenle van Ghistele seyahati anlatısında betimlenen Müslümanlar ve Osmanlılarla karşılaşma, dini ve hatta kültürel bir çatışma olarak algılanmış ve tanımlanmıştır. Zira seyyah van Ghistele ve yazar Zeebout, her ikisi de Latin-Hristiyan kültürünün mensubuydular, aynı kültürel hafızayı ve önyargılı fikirleri paylaşıyorlardı. İslam'ı ve Osmanlı'yı bu zihinsel kurgunun dışında algılamaları ve anlatmaları neredeyse imkânsızdı.

Seyahatnamede Osmanlılar ve Fatih Sultan Mehmed'in Temsili

Diğer ortaçağ Hristiyan hac seyahatnamelerinde olduğu gibi Joos van Ghistele seyahatnamesi de, tarihi bilgiler ile gerçek-dışı, efsanevi hikâyeler ve menfi imgelerin iç içe geçtiği ince patikalardan oluşan bir anlatıyı bize sunmaktadır. Örneğin Balkan coğrafyasının, şehirlerinin ve topoğrafyasının betimlendiği seyahatnamenin ikinci bölümünde Sultan II. Mehmed'in Balkanlar'da gerçekleştirdiği fetihleri tarihi gerçeklere gayet uygun ve detaylı bir biçimde sıralanmıştır.⁷⁹ Zeebout, bu bilgileri aldığı anonim İtalyanca kaynaktan olmayan bir malumat eklemiştir. 1396'da Niğbolu Savaşı'nda Sultan Yıldırım Bayezid tarafından esir alınan Dük 'Korkusuz' Jean ile birlikte Claeys Uuten Hove ve 'birçok Burgonyalı asilzadeden' bahsetmiştir. İsmi verdiği Burgonyalının Bursa'da yedi yıl esaret hayatı geçirdikten sonra Gent'e dönebildiğini ve macerasının hâlâ Flandria'da anlatıldığını belirtmiştir.⁸⁰ Niğbolu Savaşı'nın yenilgisi Burgonya'da 15. yüzyılın sonunda hâlâ yankılanmaktadır.

Zeebout, bu bölümün devamında uzun ve detaylı bir tasviri Osmanlı Devleti'nin Fatih devrindeki idari yapısına ve ordusuna ayırmıştır.⁸¹ Anlatısının tamamında Sultan II. Mehmed'e sürekli 'Türk' (*den Torck*) ve Osmanlılara (*de Toorcken*) 'Türkler' kelimeleriyle atıfta bulunmuştur. İlk olarak Fatih'in daima yanında bulunan ve ona refakat eden 'Hristiyan dönmelerden' oluştuğunu ileri sürdüğü ve 'on bin soylu kişiden' oluştuğunu iddia ettiği bir birlikten bahsetmiştir. Bunlar bozuk imlayla '*capeciolij*' olarak tanıttığı kapıcılar ve sayılarını abartmıştır. Nitekim Fatih devrinde kapıcıların sayısı elli civarındadır ve görevleri saray muhafızlığı, teşrifatçılık ve rikâb-ı hümâyün hizmetleridir.⁸² Bu zümrenin görevleri ve sayısı hakkında verdiği yanlış bilgilerle bakılırsa, Zeebout büyük olasılıkla bu terimi daha geniş olarak saray hizmetlileri anlamında kullanmıştır. Zeebout, kapıcıların Osmanlı sarayındaki görevlerini Burgonya saray hizmetlilerinin unvanlarıyla kıyaslayarak açıklar: "*Hepsi de iyi silahlanmış ve yevmiyeli 'şarabdar' (essansons), 'hükümdar sofrasında et kesici' (esquiers trenchans), 'ekmekçi' (pennetiers), 'at bakıcı' (escuiers de lescuierie) gibi görevleri icra eden saray hizmetlileridir.*"⁸³

Bunların yanı sıra Zeebout, sayısını yine abartarak on bin olarak verdiği yeniçeri (*genisseren*) teşkilatını tanıtmaktadır. Bu seçkin piyade birliğinin de Hristiyan dönmelerden oluştuğunu belirtmiş ve padişahın muharebede en çok itimat ettiği askeri sınıf olduğunu vurgulamıştır. Yeniçerileri şöyle tasvir etmiştir:

"Tümü iyi silahlanmış, iyi yevmiyeli sağlam ve sert adamlardır. Yüzlerindeki sakalı traş edip yalnızca bıyık bırakırlar ve bu onlara ürpertici bir izlenim verir. Başlarına, ön tarafından altundan büyükçe bir sorguç bulunan ak bürk giyerler ve başlıklarını arkaya doğru yatırıp ikiye katlarlar. Bu haliyle etkileyici bir görünümü vardır ve daima Türk'ün yanında bulunurlar."⁸⁴

⁷⁵ Bisaha, *Creating East and West*, s. 148.

⁷⁶ Bu menfi söylemin izleri ortaçağdan günümüze kadar Batı'da tarih yazıcılığından edebiyata, sinemadan eğlence sektörüne kadar geniş alanlarda takip edilebilir. Örneğin günümüzde 'vahşi ve gaddar' Türk ve Müslüman stereotipinin *Midnight Express* (1978), *The Usual Suspects* (1995), *Dracula Untold* (2014) veya *Homeland* gibi dizi ve sinema filmlerinde işlendiği görülebilir.

⁷⁷ Janet Abu-Lughod, on beşinci yüzyılın başlarına kadar İslam dünyası, Hindistan ve Çin'in hâkim merkezler olarak ön plana çıktığı küresel bir dünya sisteminin var olduğunu ve Avrupa'nın bu uluslararası sistemde çevre konumunda kaldığını ortaya koyar. Bakınız: Janet Abu-Lughod, *Before European Hegemony: the World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press, Oxford, 1989. Türkçeye çevirisi için: Janet Abu-Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce: 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi* VBKY, İstanbul, 2020.

⁷⁸ Blanks ve Frassetto, *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe*, s. 1 ve s. 3.

⁷⁹ Zeebout, *TVoyage*, s. 54-60.

⁸⁰ Zeebout, *TVoyage*, s. 54: "in welc land hertoghe Jan ghevanghen was vanden Torck, vele heeren met hem, ende onder dandere mer Claeys Uuten Hove, de welke daer bleef zeven jaer als ghevanghen, ende daer thenden quam hij noch tsijnen huuse, zomen daer af breedere in Vlaenderen wel weet te spreken."

⁸¹ Zeebout, *TVoyage*, s. 54-56.

⁸² Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", *TDV İslam Ansiklopedisi* (online erişim).

⁸³ Zeebout, *TVoyage*, s. 54: "ende zijn manieren van essansons, esquiers trenchans, pennetiers, escuiers de lescuierie ende zulke officien ten hove vanden zelven heere dienende, alle wel ghewapent, betaelt ende altoes bij hem."

⁸⁴ Age, s. 54-55: "up de welke de zelve Torck meer zijn betrouwen heeft dan up eeneghe andere ordonnancie bij hem wesende, ende zijn daer ghenaeft genisseren, meest alle rebuste mannen, zeer wel ghewapent, de baerden onder ende an beede zijden vanden aensicht ghescoren maer boven den monde niet, dat al te afgrijpselic es om ansien; up thoof draghen zij witte capproenen, vooren met breedden, goudenen spanghen, de capproenen achter met eenen langhen tippe, recht als eenen zac daermen yprocas in maect, achter dobbel up

Makul düzeyde nesnel bir betimlemeyle anlattığı yenicilerin aksine azab askeri birliğine dair çizdiği menfi imaj dikkat çekicidir. ‘Ayak takımı’ olarak tabir ettiği ve kırmızı börk giyen azab piyade sınıfını, ‘pis, işe yaramaz ve canı bir gürül’ sıfatlarıyla aşağılamıştır.⁸⁵ Öncü kuvvet mahiyetinde savaşta katılan azab askerinin,⁸⁶ Türkler arasından toplanıyor olması rahip Zeebout için bu birliği karalamak için geçerli bir nedendir. Yenicileri teşkilatından çok daha önce kurulmuş ve hafif okçu olarak düzenli orduya katılan azab birliğini, Zeebout tuhaf bir şekilde Fransa’daki *francs archers* (‘özerk okçu’) birliğine benzetmiştir.⁸⁷ Ama bu anlamsız bir mukayesedir. 1448’de Fransa’da düzenli piyade birliği oluşturmaya yönelik bir girişim olarak ortaya çıkan bu ‘özerk okçu’ (*francs archers*) milisleri, 15. yüzyılın sonlarında edebiyatta mağrur, ürkek ve askeri açıdan yetersiz olarak tasvir edilen bir hiciv figürüne dönüşmüştü.⁸⁸

Akabinde yine imlasını bozarak ‘*acquiynes*’ olarak verdiği akıncı ocağını tanıtmaktadır. Bu süvari birliğinin de sayısını abartarak yirmi bin civarında olduğunu ileri sürer ve şu şekilde tanımlamıştır: “[Akıncıların] hepsi çok üstün süvaridirler ve yeniciler gibi çok iyi bir donanıma sahiptirler; eğer bir savaş çıkarsa sefere daima hazır olmak zorundadırlar. Seferde yarım günlük mesafeye düzenli ordunun hep önünde bulunurlar.”⁸⁹

Zeebout, Osmanlı ordusunun bazı teşkilatlarının yanı sıra idari yapısına dair de bazı bilgiler vermektedir. Öncelikle Osmanlı taşra teşkilatında en büyük idari birim olan eyaletlerin askeri ve idari amirleri olan Anadolu ve Rumeli beylerbeylerini tanıtmaktadır. Anadolu beylerbeyinin emrinde, her birinin en az yüz veya iki yüz civarında askeri olan altmış kumandan bulunduğunu belirtmektedir. Rumeli beylerbeyinin emrinde ise kırk sekiz kumandan bulunduğunu, bu seraskerlerin aylık maaş aldıklarını, kırsalda ve köylerdeki karargâhlarda konakladıklarını ve hükümdarın izni olmadan askerleriyle şehirlere veya kalelere gelmelerinin yasak olduğunu yazmaktadır. Bu iki beylerbeyinin daima padişahın yanında bulduklarını aktarmaktadır. Bunların yanı sıra, merkezi idare ve maliyeden sorumlu ayrıca iki vezir ve iki defterdarın görev yaptığını yazmıştır.⁹⁰ Zeebout’un aslı kaybolan İtalyanca kaynağından ödünç alarak verdiği bilgilerin tarihi veriler ile büyük oranda örtüştüğü söylenebilir. Fâtih Kanunnâmesi’nde *baş defterdar* ve *defterdarlar* tabirlerinin geçmesi, bu devirde biri Rumeli diğeri Anadolu’nun mali işlerine bakan iki defterdarlığın varlığını göstermektedir.⁹¹

İlginç biçimde tüm önyargısına rağmen Zeebout, bu müesseseler üzerinden Osmanlı mülkünün adil bir yönetim ile idare edildiğini belirtmektedir: “*Vah ki ona eğer bu beylerden birisi adaleti ihmal ederse. Burada makul düzey olsa adalet tecelli ettirilir. Bu ülkede İran Krallığı, Yemen veya çevresindeki ülkelerden çok daha güvenle seyahat edilebilmektedir. Tüm ülkesinde Türk’e [padişah] itaat*

edilmekte ve sevilmektedir.”⁹² Seyahatnamenin bu satırlarında, Türklerle dair egzotik ve menfi klişelerin yanı sıra Orta Çağ’ın sonunda gerçekçi bir siyasi bakışım da gelişmekte olduğu görülmektedir. Bu dönemde Avrupa açısından Osmanlı askeri gücü ve idari başarısı inkâr edilemeyecek bir realite olduğu için çarpıtılması zor olan bazı temel bilgilerin metne ustaca eklendiği anlaşılmaktadır. Ancak istenen etkiyi yaratabilmek için tüm metinde müspet veya nesnel ifadeler bunlarla sınırlı bırakılmıştır.

Seyahatnamenin sekizinci bölümünde, günümüzde Bodrum Kalesi olarak bilinen ancak Hospitalye Tarikatı (Rodos) Şövalyeleri tarafından 1437’de inşa edilen Aziz Pierre Kalesini tasvir ederken Türklerle ilgili menfi bir efsane anlatılmaktadır. Bu kalede konuşlu haçlı şövalyelerin ‘muhafız köpeklerinin’ efsanesi, on beşinci yüzyılda birçok Hristiyan seyahatnamesinde yaygın bir *topos* olarak anlatılması göze çarpmaktadır.⁹³ Söylentiye göre, söz konusu ‘akıllı köpekler’ geceleri kalenin çevresindeki arazide devriye gezmiş ve “*burunlarının koku alma kabiliyeti sayesinde Türkleri Hristiyanlardan ayırt edebilirlermiş. Böylece Türkleri buldukları yerde öldürürken, Hristiyanlara refakat edip istedikleri yere sağ salim ulaştırırlarmış.*”⁹⁴

Hristiyan efsaneler ve doğaüstü söylentilerle örülü seyahatnamenin bir başka pasajında Zeebout, Fatih Sultan Mehmed’i yaygın ‘zalim ve canı Türk’ temasını işleyerek tasvir etmiştir. Bozcaada ve Çanakkale boğaz bölgesini Truva efsanesine atıflar yaparak betimlerken, Fatih’in Truvalı krallarla aynı soydan geldiğini ileri sürmüş ve onun bu bölgeye çok özel bir ilgi ve alaka gösterdiğini belirtmiştir. Zeebout’a göre Sultan II. Mehmed, unvanlarına ‘Osmanlıların ve Hristiyanların İmparatoru, Truvalıların İntikamcısı’ ifadesini bu nedenle eklemiştir. Faraziyyeye göre:

“Türk’ün intikam hisleri öylesine güçlüydü ki, tahta geçtiği ilk andan itibaren her gün kendi elleriyle bir Yunanlı Hristiyan’ı öldürmekten zevk alırdı. Türk, hükümdarı olduğu ve soyundan geldiği Truva’ya ihanetleri ve yaptıkları yıkımlardan ötürü bu Türkleşmiş dönem ve sapkın Yunanlıları cezalandırmak istediğini belirterek saltanatı boyunca her gün bir Hristiyan’ı öldürdü.”⁹⁵

Metne Türkler ve Truvalılar arasında bir soy ve köken bağı kuran bu efsaneyi ekleyen Zeebout, Truva’nın intikamını almanın Fatih’in tüm askeri stratejisinin ve fetihlerinin en temel sebebi olduğu söylentisini öne sürmüştür.⁹⁶

Orta çağ Avrupa söyleminde Türk imgesinin değişmez unsurları olan ‘zalim canı’, ‘şehvet düşkünü’, ‘Hristiyanları öldürmekten zevk duyan’, ‘rahibelere ve Hristiyan bakirelere tecavüz eden’ gibi basmakalıp klişeler yaygın olarak kullanılmıştır.⁹⁷ Zeebout, bu

ghecoppelt, ende es zeer wel voughende om anscauwen; dese zijn altoes bijden persoon vanden zelven Torck ende wel betaelt.”

⁸⁵ Azeb birliğinin de imlasını bozarak ‘*asapij*’ olarak verir: Age, s. 55: “ende voetknechten zijn daer ghenamt asapij, alle draghende roode capproenen, ende es alte vuul, onnutte, mordadich gheselschap, ende zijn meest alle gheboren Toorcken.”

⁸⁶ Osmanlı ordusunda hafif piyade sınıfı olarak öncü görevler icra eden azablar için bakınız: İdris Bostan, “Azeb” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi* (online erişim).

⁸⁷ Zeebout, *TVoyage*, s. 55: “recht zo als de francq artchiers in Vrankerijcke.”

⁸⁸ David Potter, *Renaissance France at War. Armies, Culture and Society, 1480-1560*, Boydell Press, Woodbridge, 2008, s. 102-103 ve s. 324-327.

⁸⁹ Zeebout, *TVoyage*, s. 55.

⁹⁰ Age, s. 55.

⁹¹ Ancak Rumeli defterdarı daima Anadolu defterdarından önce gelmiş ve baş defterdar kabul edilmiştir. Bakınız: Mübahat S. Kütükoğlu, “Defterdar” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi* (online erişim).

⁹² Zeebout, *TVoyage*, s. 55: “zo wee een vanden vier voorghenomden heeren daer ghebrec in ware van justicien te doene. Men doeter redelicke justicie; men rijtter vele veylegher dant doet inden landen vanden souldaen oft conincrijck

van Perssen, Aden of Barbarien oft in dien landen daer ontrent gheleghen. De Torck esser wel gheobediend ende ghemint alle zijne landen duere.”

⁹³ Batıda yaygın olan bu efsaneye dair bakınız: Jean-Louis Bacqué-Grammont, “Le château Saint-Pierre de Bodrum et ses défenseurs à quatre pattes au temps des Chevaliers de Rhodes”, *Anthropozoologica* 43/2 (2008) s. 39-46.

⁹⁴ Zeebout, *TVoyage*, s. 368.

⁹⁵ Zeebout, *TVoyage*, 371: “Ic Michemedy, keyser der Octomanen ende der kerstenen, wreker der Troyanen” (...) “ic wille wrake doen over dese verloochende Torcken Griecken, mids der verraderien ende destruction die zij crudelic met quader causen ghedaen hebben up de Troyanen ten tween of ten drien reisen, van welcken huuse ic commen ende als nu heere ben.”

⁹⁶ Türkleri Truvalılar ile aynı soya bağlayan bu efsanevi tarih anlayışı için örneğin bakınız: James G. Harper, “Turks as Trojans; Trojans as Turks: Visual Imagery of the Trojan War and the Politics of Cultural Identity in Fifteenth-Century Europe”, (Ed.) Ananya Kabir ve Deanne Williams, *Translating Cultures: Postcolonial Approaches to the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 151-179.

⁹⁷ Papa II. Urban’ın 1095’de Clermont Konseyinde, Türklerle karşı ilk Haçlı Seferini başlatmak için verdiği nutuk örnek olarak gösterilebilir. II. Urban’ın Türkleri aşağılayıcı klişelerin çoğunu içeren tiradı, sonraki dönemlerde haçlı ideolojisi ve propagandasını işleyen birçok metne ilham kaynağı olmuştur.

yaygın söylemin bazı unsurlarını Fatih Sultan Mehmet'le ilgili anlattığı absürt bir hikâyede birleştirmiştir. Selanik'in fethinden hemen sonra geçtiği iddia edilen düzmece hikâyede, 'Türk' olarak atfta bulunulan padişahın adı verilmemiştir. Hikâyesinin hemen sonrasında söz konusu padişahın Rodos üzerine sefere çıktığını ve kısa süre sonra da vefat ettiğini yazılmıştır. Fakat Selanik'i Sultan II. Murad 1430'da fethetmiştir ve Rodos'u 1480'de kuşatan ise Fatih'in veziri Mesih Paşa'dır. Dolayısıyla tarihi verilerindeki bu tutarsızlık ve anakronizm, Zeebout ve hitap ettiği okuyucusu açısından önemli olmadığı anlaşılmaktadır. Zira hayali ve menfi Türk imgesini işleyerek Osmanlı hükümdarını karalamak, bu düzmece hikâyenin temel gayesidir.

Ana hatlarıyla bu uydurma anlatı şöyledir. Selanik'in fethinden sonra adını belirtmediği padişah bu şehirdeki çok güzel bir kadını haremine almış. Sonrasında bu güzel kadına daha önce hiç görülmemiş bir aşkla bağlanmış ve gece gündüz yanından ayırmamış. Padişah kadına öylesine bağlanmış ki, Hristiyanlara karşı çıktığı seferleri tamamlamadan iptal edip, bu kadına duyduğu arzu ve sevgi nedeniyle saraydan dışarı çıkmamış. Birkaç yıl sonra aşkı soğumaya başlayınca, Padişah bu süre zarfında bir zafer gerçekleştiremediğini fark etmiş ve karısını terk etmeye karar vermiş.⁹⁸

Bu nedenle bir gün, devletin üst düzey vezirlerini ve komutanlarını güzel karısının da bulunduğu bir toplantıya çağırılmış. Padişah, toplantıya katılan devlet erkânına karısının güzelliği, zarafeti ve mükemmelliği hakkında ne düşündüklerini sormuş. Padişah'ın 'tehlikeli yapısını' bildikleri için, davetliler ne cevap vereceğini bilememiş. Ancak Padişah'ın ısrarı üzerine, aralarında "*Türk'ün garip davranış hallerini iyi bilen*" biri varmış. Bu kişi, Padişah'ın karısı gibi güzel, zarif ve mükemmel bir kişiyi Tanrı'nın ancak sevilmesi için yarattığını söylemiş. Zeebout'a göre, "*bu sözler üzerine Türk hiç konuşmadan kılıcını çekmiş ve sevgili karısının başını soğukkanlılıkla bedeninden ayırmış.*" Bu manzara karşısında dehşete düşen davetliler ne diyeceklerini bilememişler. Sultan ise eylemini şu garip sözlerle açıklamış:

"Ben fetihler peşinde koşan bir hükümdarken, bu kadının aşkı yüzünden utanç verici şekilde tüm seferlerimi iptal ettim ve mükemmel itibarım yerle bir oldu. Bu kadına beslediğim aşk yüzünden ondan ayrılacak gücüm yoktu. Büyük bir ıstırap verse de karımı kendi ellerimle öldürerek şanımin ve şöhretimin önündeki engeli ortadan kaldırdım. Gördüğünüz gibi yaşadığım aşk sarhoşluğu değersiz bir kimseye değildi. Bilakis Tanrı'nın yarattığı en mükemmel varlığa yönelik olan sevgime tanık olmanızı istedim ve bu eylemi huzurlarınızda gerçekleştirdim."⁹⁹

Flaman rahip hikâyesini, "*Türk'ün sevdası da böylece sona erdi ve Hristiyanlara karşı büyük savaşı yeniden başlatarak Rodos'u kuşattı. Vefatına kadar da Hristiyanlara karşı hep savaştı*", diyerek sonlandırmıştır.¹⁰⁰ Hristiyan ortaçağ seyahatname geleneğinin uydurmaya müsait yapısının tipik bir ürünü olan bu tasvirlerle Sultan II. Mehmed, sevdiği kadını kendi elleriyle öldürmekten çekinmeyen 'cani ruhlu, katil ve kibirli' birisi olarak anlatılmıştır.

Bu hikâyenin farklı bir versiyonunu Alman oryantalist Franz Babinger, Fatih Sultan Mehmed'in hayatı ve saltanatı üzerine klasikleşen ve epeyce tartışmalara yol açan akademik çalışmasına eklemekte bir sakınca görmemiştir. Öyle ki Babinger bu öyküyü gerçek olarak kabul etmiş ve Fatih'in "ne kadar kana susamış, zalim, vahşi ve insafsız bir tiran olduğunu" ortaya koyan birkaç örnekten biri olarak takdim etmiştir.¹⁰¹ Babinger, Fatih devrinde Bellini ile aynı sırada Osmanlı sarayında bulunduğunu ileri süren Gian-Maria

Angioiello adlı bir İtalyan'ın anılarına atfta bulunarak kitabında bu düzmece hikâyeye yer vermiştir. Babinger'in anlattığı menkıbede kadının adı İrene olarak verilmiştir ve faraziye Selanik değil İstanbul'da geçmektedir. Hikâyenin örgüsü ve ana teması aynıdır. Fetihten sonra on altı yaşındaki İrene'yi Fatih görünce âşık olmuş. Onun yüzünden devletin idaresini öyle ihmal etmiş ki, danışmanları onu uyarmaya başlamış. Hükümdar olduğunu vezirlerine göstermek için bunları sarayının büyük salonunda toplamış. Ve onları güzel elbiseler giyinmiş, büyüleyici İrene ile birlikte karşılamış. Etrafındakilere, hayatlarında bu kızdan daha güzel bir şey görülmediklerini sormuş. Hepsisi de Sultan'ın seçimini övmeye başlayınca, Padişah: "*dünyada hiçbir şey beni Osmanlı hanedanının gücünü korumaktan alkoyamaz, diye haykırarak, Romalı kızı saçından tutup kendisine çekmiş ve hançerini çıkararak boğazını kesmiş.*"¹⁰²

Bu menkıbeyi sorgulamayan ve hakikat olarak değerlendiren Babinger'in amacı basittir. Alman oryantalist kitabında yer yer Fatih'i insani vasıf ve öğelerinden arındırarak basmakalıp 'cani ruhlu, katil ve insafsız' Türk imgesiyle resmetmiştir. Babinger, Fatih Sultan Mehmed'i şöyle tanımlamıştır:

"Mehmed'in bırakın herhangi bir kadının buyruğuna girmeyi, bir kadını uzun süre sevdiğine dair bile kanıtımız yoktur. Kadınları (ve bildiğimiz gibi oğlanları da) bir hobi ve haz kaynağı olarak görüyordu. Bundan daha fazlasını hissedebildiği yolunda hiçbir kanıt yoktur. Soğuk, hesapçı, vahşi ve zalim bir adamdı. Başkalarına karşı olan tavırlarındaki tek belirleyici etken, işine ne kadar yarayabilecekleriydi."¹⁰³

Batı'nın İslam ve Türk temsilinde büyümlü ve egzotik gizemi olan harem ile edilgen kadın figürü hep kullanılmıştır. Sultan II. Mehmed'e dair düzmece hikâyedeki "Türk'e tutsak düşen güzel kadın" motifi, Avrupalı erkek öznenin kendini 'kurtarıcı' ve 'ahlaken üstün' olarak konumlandırmasına hizmet etmektedir. Hem keşiş Zeebout'un anlatısında hem de Babinger'in akademik çalışmasında aktardıkları hikâyede, Fatih, kendi kibir ve gururunun ideal nesnesine tapınmaya dönüşmüş bir öz narsisizm içinde resmedilmiştir. Sultan II. Mehmed'in temsili ve anlatımı tek boyutlu ve sığ bir imgeye sahiptir. Babinger ve Zeebout okuyucularının inanmalarını istedikleri Fatih'in, kimseyi sevemeyecek kadar insani özelliklerden yoksun, 'güce tapan, hesapçı ve vahşi bir tiran' olduğu tezviridir.

Sultan II. Mehmed'i karalamaya yönelik üretilen düzmece hikâyenin, bilimsel ve nesnel olduğu ileri sürülen bir çalışmada yer verilmesindeki keyfiyet dikkat çekicidir. Babinger'in Fatih portresinde kullandığı klişe imgeler, Türk ve İslam karşıtı söylem repertuarının bütün imgelerini sahnelemektedir. Bunlar Zeebout'un Hz. Muhammed'i karalamak için ürettiği hayali ve saldırgan tasvirleriyle de örtüşmektedir. Joos van Ghistele seyahatnamesini 1998 yılında tenkitli yayına hazırlayan dil bilimci Renaat Gaspar da aynı Babinger gibi, Sultan II. Mehmed'i karalayan bu hikâyeyi sorgulama gereği duymamış ve gerçek bir olay gibi aktarmıştır.¹⁰⁴ Bu hikâyenin, Türklere dair menfi kalıp ve temsilin bir parçası olarak akademik çevrelerde hâlâ etkin olması ve sürekliliğini koruması çarpıcı bir veridir.

Gerçeği kurguyla, korkuyu nefretle ve tüm bunları egzotik merakla birleştirme biçimi, orta çağ Avrupa'sında İslam'a ve Türklere dair oluşturulan bu hikâye ile sınırlı kalmamıştır. Öyle ki, bu hikâyenin bazı unsurları, her ne kadar kullanılan mecrâ, medya ve çağ farklılaşsa da, çarpıcı bir benzerlikle *The Usual Suspects* (1995) sinema filminde sahnelenen Türk karakterinde yeniden

Bakınız: Bisaha, *Creating East and West*, s. 15-16, s. 148. Papa II. Urban'ın söylevleri haçlı kronikçisi Keşiş Robert'in eserinde bulunabilir: *Medieval Sourcebook*, Center of Medieval Studies at Fordham University, online erişim: <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/urban2-5vers.html>.

⁹⁸ Zeebout, *TVoyage*, s. 381-382.

⁹⁹ Zeebout, *TVoyage*, s. 382-383.

¹⁰⁰ Age.

¹⁰¹ Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, Princeton University Press, New Jersey, 1978, s. 427-428. Türkçe çevirisi: F. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, (Çev.) Dost Körpe, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 365.

¹⁰² Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s. 427.

¹⁰³ Age, s. 427.

¹⁰⁴ Zeebout, *TVoyage*, s. XXIX.

üretilmiştir.¹⁰⁵ Her ne kadar İslam ve Türklere dair temsil ve söylemi etkileyen nedenler zaman içinde değişip çeşitlenmiş olsa da bu söylem günümüze kadar ulaşmıştır.

Zeebout'un seyahatnamede klişe kalıplar etrafında aşağılayıcı imgelerle çizdiği Fatih imajının belli bir amaç ve işlevi vardı. Avrupalı bir hükümdarın antitezi olarak kurgulanan Fatih portresi, Batı açısından kendisini tanımlamak ve bir aidiyet hissi oluşturmak için işlevsel bir amaç taşıdığı söylenebilir. Hristiyan Avrupa'nın İslam'a ve Türklere dair pejoratif tasavvurunun ölçütlerine uygun biçimde üretilen Fatih imgesi, egzotik kötülüklerden ibaret bir 'garabet tablosudur' adeta. Orta çağlı rahip Zeebout ve asırlar sonra Babinger, Hristiyan Avrupa'nın sahiplendiği hiçbir erdemin Osmanlı'da ve İslam'da bulunmadığına inanmışlardır. Bütün ahlak dışı kötü özelliklerin Fatih'in şahsında tecelli ettiğini ima etmişlerdir.

Mensubu olduğu kültürün ürünü olan basmakalıp imgeleri kullanan Zeebout, Fatih ve Türkler hakkında olumsuz söylemi tekrarlamış ve Hristiyanlığın teolojik dogmalarını onaylamıştır. Acayip hikâyeye ve imgelerle Zeebout, hitap ettiği okuyucu kitlesinin – kentli Flaman burjuvazisi ve soylularının – beklentilerine uygun ve çok rağbet gören bir metin üretmiştir. Bu yönüyle metin, dönemin tipik bir ortaçağ Hristiyan popüler kültür ürünü olarak bir çeşit kent eğlencesi niteliğini taşımaktadır. Metne eklediği menfi İslam ve Türk söylemi, Zeebout'un devrinde haçlı ruhunu şevke getirmeye yararken, Babinger'in modern çağında İslam ve Doğu üzerinde zihinsel tahakkümü pekiştirmeye hizmet etmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, 15. yüzyılın sonunda Burgonya Dukalığı'nda yazılan Joos van Ghistele hac seyahatnamesi üzerinden bir orta çağ Avrupa zihniyet okuması yapılmış ve Avrupa'nın İslam'a ve Osmanlıya dair imgelem ve temsilinin soy köütüğü ele alınmıştır. Bu temsil ve söylemin, ortaçağlardan itibaren farklı türlerdeki Hristiyan metinlerinde üretilip dolaşıma sokulduğu ortaya konulmuştur. İdeolojik ve kültürel düzlemde bu söylemin, 15. yüzyılda Avrupa'da oluşmaya başlayan merkezi devlet yapılarıyla ve kimlik inşa süreçleriyle bağlantılı olduğu öne sürülmüştür. Haçlı ideolojisi Burgonya Dukalığı'nın ve Habsburg İmparatorluğu'nun en temel unsurları olmuştu. Dolayısıyla bu makalede, Avrupa'nın başlıca 'ötekisine' dair söylemin Osmanlı siyasi ve kültürel varlığıyla ilişkili olduğu vurgulanmıştır.

İncelenen seyahatnamedeki İslam ve Osmanlıya dair saldırgan söylemin, esas itibariyle Hristiyan teolojisinin fikir ve önyargıları ile edebi gelenekleri üzerinden dogmatik yorumlama ve algılama kalıpları içinde şekillendiği belirtilmiştir. Bu yönüyle metnin, Burgonya fikir dünyasındaki hâkim haçlı ideolojisinden, kültürel uygulamalardan ve haçlı tasavvurlardan beslendiği kadar onları da tanımladığı ifade edilmiştir. Zira hem seyyah ve hem yazar, her ikisi de Latin-Hristiyan kültürünün mensubuydular, aynı kültürel hafızayı ve önyargılı fikirleri paylaşıyorlardı. İslam'ı ve Osmanlı'yı bu zihinsel kurgunun dışında algılamaları ve anlatmaları neredeyse imkânsızdı. Sonuç olarak Joos van Ghistele seyahatnamesi, tasvir ettiği şeyden çok orta çağ Avrupa'sının dünya görüşünü ve zihniyetini yansıtan bir metin olarak okunabilir.

Anlatıda okuyucusuna İslam ve Osmanlı hakkında neyin tanıdık, neyin acayip ve tuhaf görülmesi, neyin sahte olarak anlaşılması veya neyin nefret ve korku aşılması gerektiğini belirlemek için bir takım

basmakalıp imgeler demeti sunulmuştur. Anlatının yazarı Katolik keşiş Ambrosius Zeebout, İslam'ı tanımlarken yeni sayılacak hiçbir şey söylememiştir. Bilakis dokuz asırdır Avrupa'da Hristiyan ilahiyatçıların ürettiği teolojik polemiklerden esinlenerek, Hristiyan tarih yazıcılığından, haçlı efsanelerinden ve diğer hac seyahati anlatılarından derlediği İslam karşıtı retorığı sadece tekrarlamıştır.

Metindeki İslam karşıtı söylem, Osmanlılara dair menfi imgelemle iç içe geçmiş bir bütünlük göstermektedir. Seyahatnamede, özelde Burgonya ve genelde orta çağ Avrupa fikir dünyasının kendisini 'mükemmel Hristiyan', 'erdemli ve üstün' olarak inşa etmeye çalıştığı gözlemlenmiştir. Bu öz-imegyi kurgulamak için işlevsel olarak 'sapkın, ahlaksız ve vahşi' Müslüman ve Türk imgesi yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle metinde betimlenen Sultan II. Mehmed ve Hz. Muhammed tasvirleri, insani vasıflarından arındırılmış 'folk-etimolojik' hayali ve basmakalıp karakterlerdir.

Seyahatnamede yer yer Osmanlılar hakkında bazı olumlu ifade ve tasvirlerle yer verilmiş olması, Türk ve İslam karşıtı söylemin epistemolojik bütünlüğünün ya da sistemik düşünce yapısının ayrılmaz parçalarıdır. Bu epistemolojik bütünlük ve süreklilik, mevcut oryantalizm araştırmalarında genelde pek dikkate alınmamıştır. Edward Said, oryantalizm olgusunu sömürgeciliğin 'keşif kolu' olarak Batı'nın hegemonyasının kurulduğu 19. yüzyıla sınırlandırmış ve Avrupa'nın asırlardır kendi karşıtı olarak gördüğü ötekine dair söylemin en hayati boyutunu, Osmanlıları görmezden gelmiştir. Hâlbuki Avrupa'nın İslam'a ve Doğu'ya dair söylem ve temsilinin mantığını ve dinamizmini sömürgecilik ve emperyalizmle sınırlandırmak çok eksik kalmaktadır. Nitekim Osmanlıların Avrupa'nın tecrübesindeki tarihi boyutu anlaşmadan Said'in oryantalizm çalışmasını bütünüyle başarılı saymak mümkün değildir.

Bu önemli eksiği tamamlamak adına bu çalışmada, Avrupa'nın İslam ve Türk karşıtı söyleminin soy köütüğünü anlamaya yönelik bir katkıda bulunulmuştur. Burgonyalı soylunun seyahatnamesinde incelediğimiz İslam ve Osmanlı karşıtı söylemin, Avrupa'nın Doğu üzerinde askeri, siyasi ve kültürel tahakküm kurma arayışının sömürgecilik çağının çok daha öncesinde başladığı vurgulanmıştır. En iyimser tahminle 17. yüzyılın sonuna kadar Avrupa Osmanlı karşısında askeri ve siyasi alanda daha zayıf bir konumda bulunmaktaydı, hatta Türkler tarafından ele geçirilme korkusu yaşamaktaydı. Bu çalışmada vurgulandığı gibi, orta çağlardan itibaren Avrupa'nın, ürettiği söylem ve algıyla henüz fiilen hükmedemediği İslam dünyası üzerinde bir iktidar kurmaya çabaladığı görülmektedir. Dolayısıyla Batı'nın kasıtlı yanlış ve saldırgan temsilleri sadece 'İslam ve Türk tehdidine' bir tepki olarak 19. yüzyılda üretilmemiştir. Oryantalizmi, Doğu'ya hâkim olmak için emperyalizmin bir keşif kolu olarak değerlendirmek meseleyi eksik sunmaktadır. Zira Hristiyan Avrupa'nın İslam ve Türk karşıtı söylemi, orta çağın derinliğinde oluşmuş ve kültürel benliğine kök salarak günümüze kadar gelmiş olan ırkçı bir epistemolojik bütünlüğün tezahürüdür.

¹⁰⁵ Filmde Türk olduğu söylenen, uyuşturucu taciri, katil ve her şeyi perde arkasından 'şeytani ustalıklı' idare edebilen gizemli bir suç örgütü lideri sahnelenir. Onun bölgesini ve işlerini ele geçirmek isteyen düşmanları evini basar, tüm ailesini rehin alır ve çocuklarının önünde karısına tecavüz eder. Evine geldiğinde durumu gören Türk karakter olanları şerefine sığdıramaz, çok sevdiği karısını ve çocuklarını soğukkanlılıkla bizzat kendisi öldürür. Sonrasında ailesine bunu yapan çete üyelerini, onların çocuklarını, karılarını, ana-babalarını, hatta dostlarını ve onlara borcu olanları bile öldürüp

yaşadıkları evleri yakıp yıkar. *The Usual Suspects* filmi Amerikan sinemasının Türklere yaftaladığı tehlikeli, barbar, cani ruhlu gibi olumsuz nitelermeler ve uyuşturucu, cinayet, mafya liderliği suçlarıyla ilişkilendirilen Türk imgesinin en belirgin örneklerinden birisidir. Batı sinemasında buna benzer birçok örneğe rastlanabilir. Bir inceleme için bakınız: Sezai Türk ve Fatih Şahinoğlu, "Oryantalist Söylem Doğrultusunda Oluşturulan Türk ve Türkiye İmgesinin Amerikan Sinemasında Sunumu", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* 3/1 (2018) s. 463-490.

KAYNAKÇA**Birincil Kaynaklar**

- De la Broquière, Bertrandon, *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, haz. C. Schéfer, Paris, Leroux 1892.
- Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, (Çev.) İlhan Arda, İstanbul, Eren, 2000.
- De Mézières, Philippe, *Une epistre lamentable et consolatoire adressée en 1397 à Philippe le Hardi, duc de Bourgogne, sur la défaite de Nicopolis (1396)*, haz.. Philippe Contamine ve Jacques Paviot, Paris, 2008.
- Medieval Sourcebook*, Center of Medieval Studies at Fordham University, online erişim: <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/urban2-5vers.html>.
- Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste*, haz. Ch. Potvin, Leuven, Lefever, 1878.
- Zeebout, Ambrosius, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, haz. Renaat J. G. A. A. Gaspar, Hilversum, Verloren, 1998. http://www.dbnl.org/tekst/zeeb002tvoy01_01/downloads.php

Tetkik Eserler

- Abu-Lughod, Janet, *Avrupa Hegemonyasından Önce: 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, VBKY, İstanbul, 2020.
- Abu-Lughod, Janet, *Before European Hegemony: the World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press, Oxford, 1989.
- Babinger Franz, *Mehmed the Conqueror and His Time*, Princeton University Press, New Jersey, 1978.
- Babinger Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, (Çev.) Dost Körpe, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bacqué-Grammont, Jean-Louis, "Le château Saint-Pierre de Bodrum et ses défenseurs à quatre pattes au temps des Chevaliers de Rhodes", *Anthropozoologica* 43/2 (2008) s. 39-46.
- Bejczy, Istvan, "Between Mandeville and Columbus. Tvoyage by Joos van Ghistele", (Ed.) Z. Van Martels, *Travel Fact and Travel Fiction. Studies on Fiction, Literary Tradition, Scholarly Discovery and Observation in Travel Writing*, Brill, Leiden, 1994.
- Bisaha, Nancy, *Creating East and West. Renaissance Humanists and the Ottoman Turks*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004.
- Blanks, David R. ve Frassetto, Michael (Ed.), *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*, Palgrave, New York, 1999.
- Blockmans Wim ve Prevenier Walter, *The Promised Lands. The Low Countries Under the Burgundian Rule, 1369-1530*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999.
- Blockmans, Wim, "La Répression de révoltes urbaines comme méthode de centralisation dans les Pays-Bas bourguignons", *PCEEB* 28 (1988) 5-9.
- Boone, Marc, "Yet another failed state? The Huizinga-Pirenne Controversy on the Burgundian State Reconsidered", (Ed.) Peter Arnade, Martha Howell ve Anton van der Lem, *Rereading Huizinga: Autumn of the Middle Ages. A Century Later*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2019, s. 105-120.
- Bostan, İdris, "Azeb", *TDV İslam Ansiklopedisi* (online erişim).
- Boulton, D'Arcy J. D., "The Order of the Golden Fleece and the Creation of Burgundian National Identity", (Ed.) Boulton ve Veenstra *The Ideology of Burgundy: The Promotion of National Consciousness, 1364-1565*, Brill, Leiden, 2006, s. 24-55.
- Caron, Marie-Thérèse ve Clauzel, Denis (Ed.), *Le Banquet du Faisan, 1454. L'Occident face au défi de l'Empire ottoman*, Artois Presses Université, Arras, 1997.
- Caron, Marie-Thérèse, *Les vœux du faisán, noblesse en fête, esprit de croisade. Le manuscrit français 11594 de la Bibliothèque nationale de France*, Brepols, Turnhout 2003.

- Cauchies, Jean-Marie, “État bourguignon ou États bourguignons? De la singularité d’un pluriel”, (Ed.) Peter Hoppenbrouwers, Antheun Janse ve Robert Stein, *Power and Persuasion. Essays on the Art of State Building in Honour of Wim Blockmans*, Brepols, Brüksel, 2010, s. 49-58.
- Classen, Albrecht, “The Diplomat Pilgrim Bertrandon de la Broquiere”, (Ed.) A. Classen, *East Meets West in the Middle Ages and Early Modern Times. Transcultural Experiences in the Premodern World*, De Gruyter, Berlin, 2013, s. 49-59.
- Crone, G.R., “Joos van Ghistele and His Travels in the Levant”, *The Geographical Journal*, 83/5 (1934) s. 410-411.
- Curtis, Michael, *Orientalism and Islam. European Thinkers on Oriental Despotism in the Middle East and India*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- D’Alverny, Marie-Thérèse, “Deux traductions latines du Coran au Moyen Age”, *Archives d’Histoire Doctrinaire et Littéraire du Moyen Âge* 16 (1947-1948) s. 69-131.
- Degryse, Roger, “Les expéditions bourguignonnes à Rhodes, Constantinople et Ceuta”, *RSDHA* 21 (1987) s. 39-41.
- Di Cesare, Michelina, *The Pseudo-Historical Image of the Prophet Muhammad in Medieval Latin Literature: A Repertory*, De Gruyter, Berlin, 2012.
- Gaspar, Renaat J.G.A.A, “An Old Account of Turkey in 1481”, *Bibliotheca Orientalis*, LVII (2000) s. 20-39.
- Haemers, Jelle, *De Gentse opstand (1449-1453). De strijd tussen netwerken om het stedelijke kapitaal*, Kortrijk, Heule, 2004.
- Hanilçe, Murat, “Turizm Tarihinin Kaynakları”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32 (2021) s. 110-119.
- Harper, James G., “Turks as Trojans; Trojans as Turks: Visual Imagery of the Trojan War and the Politics of Cultural Identity in Fifteenth-Century Europe”, (Ed.) Ananya Kabir ve Deanne Williams, *Translating Cultures: Postcolonial Approaches to the Middle Ages*, Cambridge University Press. Cambridge, 2005, s. 151-179.
- Hentsch, Thierry, *Hayali Doğu. Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı*, Metis, İstanbul, 1996.
- Imber, Colin, *Varna Savaşı*, (Çev.) Ayda Arel, Kitap Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kaçar, Hilmi ve Dumolyn, Jan, “The Battle of Nicopolis (1396). Burgundian Catastrophe and Ottoman Fait Divers: The Relevance of the ‘Other’ in State Ideologies”, *Revue belge de Philologie et d’Histoire* 91/4 (2013) s. 905-934.
- Kalın, İbrahim, “Batı’da İslam Algısının Tarihine Giriş”, *Divan İlmi Araştırmalar* 15/2 (2003) s. 1-51.
- Kumrular, Özlem, *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Defterdar”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (online erişim).
- Lacaze, Yvon, “Politique ‘mediterranéenne’ et projets de croisade chez Philippe le Bon: de la chute de Byzance à la victoire chrétienne de Belgrade (1453-1456)”, *Annales de Bourgogne* 41/161-162 (1969) s. 5-42 ve s. 81-132.
- Lafortune-Martel, Agathe, *Fête noble en Bourgogne au 15e siècle: Le Banquet du Faisan (1454): Aspects politiques, sociaux et culturels*, Vrin, Paris, 1984.
- Lagast, Alexia, “Omitted in Manuscript, Praised in Print: Nameless Noblemen in the Middle Dutch Travel Narrative Tvooyage van Mher Joos van Ghistele (ca. 1491)”, *Bulletin des Musées Royaux d’Art et d’Histoire*, 82 (2011) s. 101-118.
- Lagast, Alexia, “Polémique ou neutralité? La représentation de Mahomet dans les récits de voyage de Josse de Ghistelles (1481-1485) et de Bernhard von Breidenbach (1483-1484)”, *Publications du Centre Européen d’Etudes Bourguignonnes*, 56 (2016) s. 175-189.
- Luttrell, Anthony, “Latin Responses to Ottoman Expansion before 1389”, (Ed.) Elizabeth Zachariadou, *The Ottoman Emirate, 1300-1389*, Crete University Press, Rethymnon, 1993, s.119-134.
- Meserve, Margaret, *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, Harvard University Press, Cambridge 2009.
- Özcan, Abdülkadir, “Kapıcı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (online erişim).
- Paviot, Jacques, *La politique navale des ducs de Bourgogne, 1384-1482*, Presses Universitaires, Lille, 1995.

- Paviot, Jacques, *Les ducs de Bourgogne. La croisade et l'Orient*, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 2003.
- Potter, David, *Renaissance France at War. Armies, Culture and Society, 1480-1560*, Boydell Press, Woodbridge, 2008.
- Richard, Jean, "La Bourgogne des Valois et l'idée de croisade et la défense de l'Europe", (Ed.) Marie-Thérèse Caron ve Denis Clauzel, *Le banquet du faisan*, Arras, 1997.
- Richard, Jean, "Les prisonniers de Nicopolis", *Annales de Bourgogne*, 68 (1996) s. 75-83.
- Schröder, Stefan, "The Encounter with Islam between Doctrinal Image and Life Writing: Ambrosius Zeebout's Report of Joos van Ghistele's Travels to the East 1481-1485", (Ed.) Cordelia Heß ve Jonathan Adams, *Fear and Loathing in the North. Jews and Muslims in Medieval Scandinavia and the Baltic Region*, De Gruyter, Berlin, 2015, s. 83-106;
- Smith, Jeffrey C., "Portable Propaganda: Tapestries as Princely Metaphors at the Courts of Philip the Good and Charles the Bold", *The Art Journal* 48/2 (1989) s. 123-129.
- Sterchi, Bernhard, "The Importance of Reputation in the Theory and Practice of Burgundian Chivalry: Jean de Lannoy, the Croys, and the Order of the Golden Fleece", (Ed.) Boulton ve Veenstra *The Ideology of Burgundy: The Promotion of National Consciousness, 1364-1565*, Brill, Leiden, 2006, s. 99-115.
- Şirin, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınları, Ankara, 2006.
- Şirin İbrahim, "Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluluğu", *Türk Yurdu Dergisi*, 33/310 (2013) s. 38-43.
- Taparel, Henri, "Une episode de la politique orientale de Philippe le Bon: Les Bourguignons en Mer Noire (1440-1446)", *Annales de Bourgogne*, 55 (1983) s. 5-29.
- Tilly, Charles, *Coercion, Capital and European States, AD 990-1992*, Blackwell, Oxford, 1994.
- Tolan, John V., *Saracens. Islam in the Medieval European Imagination*, Columbia University Press, New York, 2002.
- Türk, Sezai ve Şahinoğlu, Fatih, "Oryantalist Söylem Doğrultusunda Oluşturulan Türk ve Türkiye İmgesinin Amerikan Sinemasında Sunumu", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* 3/1 (2018) s. 463-490.
- Vaughan, Richard, *John the Fearless. The Growth of the Burgundian Power*, Boydell, Londra, 1973.
- Vaughan, Richard, *Philip the Good. The Apogee of the Burgundian State*, Longman, Londra, 1970.
- Viane, Antoon, *Vlaamse pelgrimstochten. Een verzameling opstellen over bedevaarten en bedevaarders vanuit Vlaanderen in de late middeleeuwen*, Gidsenbond, Brugge, 1982.
- Villierius, Stijn, "Op zoek naar pape Jan of naar avontuur? Een discoursanalyse van boek III van Tvoyage van Mher Joos van Ghistele (1482-1483)", *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 63 (2009) s. 27-60.
- Wrisley, David J., "The Loss of Constantinople and Imagining Crusade at the Fifteenth-Century Court of Burgundy", *Al-Abhath* 55/6 (2007) s. 85-112.

EXTENDED ABSTRACT

This article explores the discourse of the Christian pilgrimage narrative of the Burgundian nobleman Joos van Ghistele, who undertook his journeys during the period 1481-1485. After his return, the nobleman commissioned the Flemish priest Ambrosius Zeebout to write the account of his travels. Zeebout did not travel together with Joos van Ghistele. However, he described the Flemish knight's pilgrimage in a text that is known under the title *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele* in 1491. It is written in medieval Dutch in the form of a popular travel narrative, which was published in numerous editions during the 16th century. This pilgrimage narrative is a mixture of fable, fantasy and reality, as it was typical for the genre at the time.

Therefore, Zeebout's narrative of van Ghistele's travel cannot be considered as offering an accurate collection of geographical references, ethnographic observations or historically realistic information on Muslim lands and peoples. Nor is it purely an eyewitness account providing a transparent depiction of van Ghistele's encounters with Muslim peoples, whom the Flemish knight had met during his journey. The narrative is rather the result of Zeebout's handpicked selection and editing of a variety of sources ranging from personal memories of Van Ghistele to certain ideas and images that derived from other texts on 'the East' and Islam, which were considered authoritative at the time. With the negative depiction of Islam and Muslims in the very first chapter of his book, Zeebout aimed to prevent any incidents in which his readers might become attracted to the 'Muslim temptations' he described and may have caused them to question Christianity.

This article mainly scrutinises Zeebout's narrative strategy for incorporating a set of negative and dogmatic representations of Islam and the Ottoman Turks. Joos van Ghistele's pilgrimage account is used as a fascinating and rich source that offers us remarkable perspectives on the Burgundian view of Islam and the Turks. By analysing the Burgundian travel report, this article aims to contribute to the broader topic of the representation of Islam and the Ottoman Turks in the medieval European mentality. As indeed Zeebout's perception of Islam and the Turks was shaped by his mental map and ideas on the Other that were preconceived and structured according to categories that stemmed from his Latin-Christian culture. Situating it within this discursive culture of medieval Northern Europe, the article analyses Zeebout's narrative in order to determine the nature of Burgundian discourse on Islam and the variety of motives it served.

This article claims that the negative representations of Islam and the Turks in this popular travel narrative were produced to answer the religious imperatives and political and ideological needs of the Burgundian dukes. This discourse was ideologically produced as part of the larger process of European identity formation and state building in the 15th century and the contours of the negative representation of Islam and the Ottomans were defined by the medieval Christian theology and the crusading ideology. Zeebout's discourse on Islam was formed and influenced by the Christian dogmatic texts. In his account, the Flemish priest simply reproduced the distorted image of Islam and the offensive rhetoric on the Prophet Muhammad, which had been elaborated by Christian polemics over the past centuries. Zeebout represented Islam not only as an irrational, immoral and illegitimate religion, but also as a Christian heresy founded by a "sinful imposter", whose personal history he distorted in a pseudo-biographical misrepresentation. Almost every discursive theme and stereotype that Zeebout used to distort the personality of the Prophet Muhammed, were later reintroduced in the biased portrayal of the Ottoman Sultan Mehmed II. Influenced by the contemporary paradigm of the cultural and political antagonism against the Ottomans, Zeebout depicted Sultan Mehmed II as a bloodthirsty and cruel tyrant who liked to kill Christians.

In sum, when accounting the pilgrimage of Joos van Ghistele, Zeebout reiterated the dominant and stereotypical images of Islam and the Ottoman Turks. He deftly presented these images in an instructive way to propagate the negative portrayal of the Turks and to endorse the Christian theological enmity against Islam. His way of combining fact and fiction, fear and loathing together with the exotic curiosity, found in the Flemish knight's travel narrative, offer an interesting view of the Burgundian perception of the Muslims and Turks. Given that both the traveller and the author were part of the Burgundian Latin-Christian culture, they both shared its cultural memory and preconceived ideas about Islam and the Turks. To narrate an account about Muslims and their culture outside of this mental construct, was most probably impossible for them. In Zeebout's narrative, the encounter with the Muslims and Ottomans was perceived and described as a religious conflict and a cultural clash. In his discursive strategy, the Ottomans and Muslims functioned as the political and religious arch-rivals, in opposition to whom Europe constructed its own identity as virtuous, Christian and superior.

In conclusion, this article argues that Europe's pursuit of military, political and cultural hegemony over 'the East' had begun long before the modern age of colonialism, as Edward Said has claimed. In analysing the phenomenon of orientalism, Said focused predominantly on the age of imperialism and ignored medieval Western discourse. This article shows that in order to fully understand orientalism, we also need to look at the medieval European imagination and discourse on Islam and the Ottomans, whom Europe has perceived as arch-enemies for centuries. Europe's distorted conception of Islam and the Ottoman Turks took shape in the form of a bigoted epistemology during the middle ages and has persisted through the ages until today, becoming an old and fixed attribute of Europe's cultural identity.